

Meija Eskelinen-Kangas

TEKIJÄNOIKEUDEN
NÄKÖKULMIA 3D -
MALLINNUKSESSA
Case Astuvansalmen kallio ja alue

Opinnäytetyö
Sähköinen asiointi ja arkistointi
Ylempi (AMK)

Marraskuu 2011

MIKKELIN AMMATTIKORKEAKOULU

Mikkeli University of Applied Sciences

KUVAILULEHTI

 MIKKELIN AMMATTIKORKEAKOULU Mikkeli University of Applied Sciences	Opinnäytetyön päivämäärä 26.11.2011		
Tekijä(t) Meija Eskelinen-Kangas	Koulutusohjelma ja suuntautuminen Sähköinen asiointi ja arkistointi		
Nimeke Tekijänoikeuden näkökulmia 3d -mallinnuksessa			
Tiivistelmä <p>Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää 3D-mallinnukseen liittyviä tekijänoikeuskysymyksiä. Tarkemmin sanottuna kehittämistyö keskittyy 3D-mallinnukseen, jossa mallinnuksen kohteeseen sekä mallin tekemiseen ja vielä lopputuotteeseen liittyy erilaisia tekijänoikeuden alaisia lähtöaineistoja sekä -materiaaleja. Työtä lähestytään case -tutkimuksen keinoin: tapaukseksi valittiin Astuvansalmen kallion ja alueen 3D-mallinnus ja tähän mallinnukseen liittyvät aineistot ja materiaalit. Aiheen toimeksiantajana toimi Mikkelin ammattikorkeakoulun hallinnoima Viva3-hanke.</p> <p>Työssä käydään läpi tekijänoikeuden perusteet mahdollisimman ymmärrettävästi. Erityisesti ne osat tekijänoikeudesta, jotka liittyvät Astuvansalmen mallinnukseen. Astuvansalmen kohteen erityyppiset materiaalit valokuvista pistepilviaineistoon käydään läpi tekijänoikeuden näkökulmasta aineistoittain.</p> <p>Opinnäytteessä tuodaan myös esille erilaisia tekijänoikeudellisia näkökulmia, jotka liittyvät tapauskohteeseen ja ovat yleistettävissä. Lisäksi työssä avataan projektityöskentelyssä huomioon otettavia tekijänoikeudellisia seikkoja. Tarkoitus on myös herättää ajattelemaan tekijänoikeuden nykyhetkeä ja tulevaisuutta. Tietoa voidaan hyödyntää esimerkiksi koulutuksessa.</p>			
Asiasanat (avainsanat) tekijänoikeus, kolmiulotteisuus, mallintaminen, kalliotaide, Astuvansalmi			
Sivumäärä 49 s.	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 33%;">Kieli fin</td> <td style="width: 33%;">URN</td> </tr> </table>	Kieli fin	URN
Kieli fin	URN		
Huomautus (huomautukset liitteistä)			
Ohjaavan opettajan nimi Janne Turunen	Opinnäytetyön toimeksiantaja Viva3-hanke		

DESCRIPTION

 <p>MIKKELIN AMMATTIKORKEAKOULU Mikkeli University of Applied Sciences</p>		Date of the master's thesis 26. November 2011
Author(s) Meija Eskelinen-Kangas	Degree programme and option Eservices and Digital Archiving	
Name of the master's thesis Copyright aspects of 3D modeling		
Abstract <p>The aim of this master's thesis was to investigate the 3D modeling related to copyright issues. The development focused on 3D modeling where the modeling of the target, making the model and the final product included copyrighted materials. The subject was approached with the methods of the case study. The target of the case study of 3D modeling was Astuvansalmi rock and the surrounding area and modeling related to this material. The subject was assigned by the Viva3 project of Mikkeli University of Applied Sciences.</p> <p>The grounds of copyright were introduced in as understandable way as possible, especially those parts of the copyright are connected to the Astuvansalmi modeling. The handling of the target was material-oriented from the perspective of copyright.</p> <p>This master's thesis highlighted the different perspectives on copyright relating to this case. Furthermore, some judicial points which were taken into consideration in the project were clarified. The goal was also to provoke more discussion on the direction of copyright in general. This material can be used for example as a tool for educational purposes.</p>		
Subject headings, (keywords) copyright, 3D, modeling, rock paintings, Astuvansalmi		
Pages 49 p.	Language Finnish	URN
Remarks, notes on appendices		
Tutor Janne Turunen	Master's thesis assigned by Mikkeli University of Applied Sciences, Viva3 project	

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	1
2	SANASTOA	3
3	TEKIJÄNOIKEUS.....	8
3.1	Tekijänoikeuden tavoitteita ja taustaa	10
3.2	Teos.....	12
3.2.1	Suojan kohde.....	12
3.2.2	Suojan edellytykset	13
3.3	Tekijä ja tekijänoikeuden luovuttaminen ja siirtyminen	15
3.4	Tekijänoikeus ja suoja-aika	16
4	TEKIJÄNOIKEUDEN SISÄLTÖ, TEKIJÄN OIKEUDET.....	17
4.1	Taloudelliset oikeudet.....	17
4.2	Moraaliset oikeudet	18
4.2.1	Isyysoikeus.....	19
4.2.2	Respektioikeus	20
4.3	Rajoitukset	20
4.4	Lähioikeudet	23
4.5	Tekijänoikeus työ- ja virkasuhteessa	25
4.6	Sopimusoikeus.....	25
4.6.1	Sopimusoikeus tekijänoikeuden osana	26
4.6.2	Tutkimussopimukseen liittyvät tekijänoikeudet.....	26
4.7	Creative Commons	28
4.8	Tekijänoikeuden loukkaus, hyvitys ja vahingonkorvaus.....	29
5	VIVA3 JA CASE ASTUVANSALMI.....	30
5.1	Viva3 menetelmäkehityshanke Astuvansalmen osalta.....	32
5.2	Astuvansalmi kohteena.....	32
6	PROJEKTIN LÄHTÖAINEISTOT JA -MATERIAALIT	34
6.1	Valokuva-aineistot, joita käytettiin projektissa	34
6.1.1	Ammattivalokuvaajan valokuvat	34
6.1.2	Laserkeilauksen tuottamat valokuvat.....	35
6.1.3	Projektin yhteydessä otetut valokuvat	36
6.2	Vaihtoehtoiset aineistot	37

6.2.1	Museoviraston kuvat.....	37
6.2.2	Lentokuva Vallas Oy:n viistoilmakuvat	37
6.2.3	Maanmittauslaitoksen ortoilmakuvat.....	38
6.3	Pistepilviaineisto.....	39
6.4	MML:n digitaalinen maastotietokanta ja digitaalinen korkeusmalli	40
7	SOPIMUKSISTA.....	40
8	3D- MALLI JA MALLIN JATKOKÄYTTÖ.....	42
9	PÄÄTÄNTÖ	43
	LÄHTEET.....	46

1 JOHDANTO

Aineistojen digitointitarve on merkittävä siirryttäessä tietoyhteiskuntakehityksen myötä sähköiseen asiointiin ja arkistointiin ja tämän lisäksi pyrittäessä aineistojen näkyvyyteen ja saatavuuteen tietoverkoissa. (Viva3 projektisuunnitelma 2010.)

Kulttuuriperinnön säilyttäminen sähköisessä muodossa on tätä päivää ja tulevaisuutta. Museo tai arkisto ei ole enää pelkästään rakennus, jossa on esillä olevia tai piilossa olevia säilytettäviä esineitä ja asiakirjoja. Internetin myötä myös kulttuuriperinnön säilyttäminen ja jakaminen yleisölle on kokemassa murrosta.

Opinnäytetyö liittyy ESR -rahoitteiseen Viva3 -menetelmäkehityshankkeeseen, jota hallinnoi Mikkelin ammattikorkeakoulun (MAMK) Informaatio- ja mediatekniikan laitos. Hanke kuuluu Mikkelin ammattikorkeakoulun sähköisten palveluiden tutkimus- ja kehitystoimintaan. Toimeksiantajani Mikkelin ammattikorkeakoulun Viva3-hanke hakee vastauksia muun muassa 3D-mallintamisen haasteisiin.

Tähän kehittämistehtävään liittyvässä Viva3 hankkeen 3D-osiossa näkökulmana on, miten 3D:tä voidaan soveltaa kulttuuriperinnön taltioinnissa, sen sähköisessä säilyttämisessä ja lisäksi myös kulttuuriperintökohteiden esittämisessä. Hankkeessa on useita eri osia, joissa suunnitellaan, tutkitaan ja testataan menetelmiä muun muassa 3D-mallintamiseen ja arkistointiin. Eri osat on tarkoitus myös pilotoida hankkeen aikana ja kokonaisuuden tueksi suunnitellaan koulutusta. 3D-mallinnuksen osalta haetaan kustannustehokkaita toimintatapoja museoiden ja arkistojen käyttöön.

Tämä opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää 3D-mallinnukseen liittyviä tekijänoikeuskysymyksiä. Tarkemmin sanottuna 3D-mallinnukseen, jossa mallinnuksen kohteeseen sekä mallin tekemiseen ja vielä lopputuotteeseen liittyy erilaisia tekijänoikeuden alaisia lähtöaineistoja sekä -materiaaleja. Case eli tapaus on Astuvansalmen kallion ja alueen 3D-mallinnukseen liittyvät aineistot ja materiaalit.

Yhteyshenkilöinä Viva3-hankkeessa ovat olleet Mikkelin ammattikorkeakoulun projektityöntekijä Miia Herrala ja paikkatietoasiantuntija Esa Hannus, joka myös teki Astuvansalmen 3D-mallin sekä kalliosta että alueesta hankkeen aikana.

Lähtökohta työlleni oli se, että tekijänoikeuskysymykset olivat tulleet projektissa jo monta kertaa esille ennen kuin aloitin työn tekemisen, mutta joka kerta kysymyksiä oli enemmän kuin vastauksia. Uskaltauduin tähän tehtävään ehkä siksi, että olen työskennellyt vuosia tekijänoikeuden lähellä ilman oikeustieteellistä koulutusta ja tunsin tilanteen haasteellisuuden aineistojen käyttäjän kannalta.

Miksi tekijänoikeus on tärkeä juuri nyt? Miksi se olisi nyt merkittävä keskustelun aihe? Kuten Opetus- ja kulttuuriministeriön Sähköisen aineiston pitkäaikaissäilytystä ja käyttöä koskevan työryhmän muistiossa vuodelta 2008 todetaan, on tärkeää ottaa käyttöön periaate erilaisten jo olemassa olevien aineistojen käytön edistämisestä (2008, 11). Toisin sanottuna näiden aineistojen ja materiaalien käyttöä ja hyödyntämistä tulisi helpottaa. Tekijänoikeus on merkittävä keskustelunaihe myös siksi, että aineettoman omaisuuden on arvioitu muodostavan tulevaisuudessa 80 % yritysten arvonmuodostuksesta (Sjöholm 2010, 158). Tekijänoikeus kuuluu yhtenä merkittävänä osana tähän immateriaalijärjestelmään. Kysymys on tekijänoikeuden suunnasta ja jopa kansantaloudellisesti merkittävästä asiasta.

Hankkeeseen osallistuneet kokivat jo hankkeen alkumetreillä tekijänoikeudellisten näkökulmien selvittämisen merkittäväksi, koska tekijänoikeus on projektissa jatkuvasti läsnä. Tarkoitukseni on avata erilaisia näkökulmia, joita projektityöskentelyssä ei välttämättä tule edes ajatelleeksi, ja kenties löytää jonkinlaisia vastauksia yleisimpiin kysymyksiin. Tarkoitus ei ole tehdä tyhjentävää esitystä tekijänoikeudesta, eikä myöskään ”ohjekirjaa” toimintaohjeista vaan herättää ajatuksia ja ehkäpä myös lisää kysymyksiä tekijänoikeuteen liittyen. Tekijänoikeutta on käsitelty pääasiassa vain siltä osin, kun se on tarpeellista Astuvansalmen casen eli tapauksen osalta.

Koska 3D-mallinnuksessa käytetään erilaisia lähdeaineistoja, on kustannustehokkuuden nimissä järkevää yrittää hyödyntää jo olemassa olevia aineistoja. Näissä tapauksissa tekijänoikeuteen liittyvät kysymykset ovat erilaisia kuin niiden aineistojen kohdalla, jotka ovat tuotettu pelkästään projektia varten. Vastausta haen myös siihen, millainen teos tästä Astuvansalmen kallion ja alueen mallista syntyy tekijänoikeuden näkökulmasta ja pohdin myös mallin mahdollisen jatkokäytön problematiikkaa.

Alkuun on Sanastoa -osuus, jonka tarkoituksena on selventää työssä käytettyjä tekijänoikeuteen liittyviä termejä. Sen jälkeen seuraa Tekijänoikeus-luku, jossa käsitellään taustaa ja viitekehystä, missä toimitaan. Käyn työssäni läpi tekijänoikeuden perusteita mahdollisimman ymmärrettävässä muodossa. Tekijänoikeuden lähestymisen kokonaisuus muodostaa työni teoria osuuden. Seuraava osa työstä on Viva3-projektin esittely ja sen jälkeen Astuvansalmen alueen ja kalliomaalausallion 3D-mallinnukseen liittyvät materiaalit ja aineistot. 3D-mallinnuksessa käytetyt aineistot käydään läpi ja käsitellään tekijänoikeuden liittyvien eri näkökulmien kannalta. Työssäni on tarkoitus lähestyä ja dokumentoida projektin tekijänoikeuskysymyksiä case Astuvansalmen osalta ja hakea mahdollisia vaihtoehtoisia ratkaisumalleja.

2 SANASTOA

Sanaston lähteenä on käytetty Tekijänoikeus – Kommentaari ja käsikirja-teosta (Harenko ym. 2006).

Alkuperäisteos: Tekijänoikeuslain 1§:ssä mainitut kirjalliset ja taiteelliset teokset ovat alkuperäisteoksia. Termiä käytetään erottamaan itsenäiset luomistyön tuotteet niihin perustuvista teoksista, kuten kokoomateos ja muunnelmat.

Copyright: Tämä on englanninkielinen termi sanalle tekijänoikeus. Copyright-merkinnällä ei varsinaisesti ole suomalaisessa eikä eurooppalaisessa oikeusjärjestelmässä itsenäistä merkitystä, eikä se suojaa sinänsä aineistoa. Merkintää kuitenkin suositellaan, jotta oikeudenhaltija yksilöityisi.

©-merkki: Suomessa tekijänoikeuslaki ei edellytä tämän copyright; tekijänoikeusmerkin käyttämistä, koska tekijänoikeussuoja alkaa heti teoksen luomishetkestä ilman minkäänlaista rekisteröintiä. Merkki on kuitenkin osoitus siitä, että oikeudenhaltija haluaa pitää kiinni oikeuksistaan, ja samalla merkki ilmoittaa kenen puoleen ulkopuolinen taho voi kääntyä halutessaan lisätietoa. Merkillä on näin palvelufunktio.

Digitointi: Aineisto muutetaan analogisesta digitaaliseen muotoon. Aineiston muuttaminen digitaaliseen muotoon vaatii aina oikeudenhaltijan luvan. Esimerkkinä digitoinnista on vaikkapa valokuvan skannaaminen.

Direktiivi: Euroopan yhteisöjen toimielimissä hyväksytty, kansallisia lakeja yhdenmukaistava lainsäädäntöohje.

Immateriaalioikeus: Oikeuden ala, johon kuuluvat tekijänoikeudet, lähioikeudet ja teollisuus oikeudet sekä se sääntely, joka ohjeistaa hyvät tavat markkinoinnissa. Immateriaalioikeuksista käytetään usein nimitystä aineettomat oikeudet. Immateriaalioikeudet ovat laissa määriteltyjä yksinoikeuksia. Niille yhteistä on, että ne ovat ajallisesti rajoitettuja oikeuksia. Englanninkielinen termi immateriaalioikeuksille on intellectual property rights, joka lyhennetään **IPR**.

Julkaiseminen: Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että teos on myytävänä kaupassa (nuotit, kirjat) tai lainattavana kirjastossa. Taideteosta ei välttämättä julkaista koskaan. Julkaistu teos on aina julkistettu.

Julkistaminen: Teos on luvallisesti saatettu yleisön saataviin. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että joku saattaa teoksen kappaleen ennalta rajaamattoman yleisön saataville/ näkyville. Pöytälaatikkoon kirjoitettu runo ei siis ole julkistettu.

Kappaleen valmistaminen: Vain tekijällä tai muulla oikeudenhaltijalla on yksinoikeus kappaleen valmistamiseen, mikä tarkoittaa mitä tahansa teoksen toisintamista tai teoksen siirtämistä laitteelle, jolla se voidaan toisintaa. Vain tilapäinen kappaleen valmistaminen, mikä on erottamaton ja välttämätön osa teknistä prosessia, on suljettu yksinoikeuden ulkopuolelle.

Kokoomateos: Kun teos muodostuu useasta itsenäisestä teoksesta, tekijänoikeudellisesti uutta "kokoomatyön" perusteella syntyvää teosta käsitellään joko kokoomateoksena tai yhteisteoksena. Käytännössä kokoomateos on teos, jossa yksi tekijä yhdistelemällä aikaisempia teoksia luo uuden itsenäisen teoksen

Kokoomateoksen tekemiseen tarvitsee aina pääsääntöisesti luvan alkuperäisten teosten tekijöiltä, mutta tekijänoikeus kokoomateokseen syntyy kokoomateoksen tekijälle, joka määrää valinnoista ja järjestelystä.

Kopiointi: Tällä tarkoitetaan kappaleen valmistamista teoksesta aivan millä tekniikalla tahansa. Valmistetun kappaleen ei tarvitse olla pysyvä.

Laillinen lähde: Rajoitussäännösten perusteella teosta ei saa käyttää eikä kopioida, jollei se ole ollut laillisesti yleisön saatavilla. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että jos aineisto on laitettu laittomasti internetiin, niin sitä ei saa kopioida edes yksityiseen käyttöön. Joskin käyttäjä ei ole hyvitysvelvollinen, mikäli hänen ei tiennyt teoksen laittomuudesta. Tätä aineistoa voi kuitenkin siteerata vapaasti.

Lähioikeus eli naapurioikeus: Tekijänoikeutta lähellä oleva oikeus. Lähioikeus voi syntyä suoraan myös yritykselle tai muulle yhteisölle. Lähioikeuden suoja-aika on pääsääntöisesti 50 vuotta.

Muuttaminen: Kaikki toimet, jotka muuttavat teosta jotenkin siitä, mitä se on alun perin ollut. Esimerkiksi valokuvan rajauksen ja värien muuttaminen on oikeuden haltijan taloudellisiin oikeuksiin kuuluvaa ja näin ollen kuuluu yksinoikeuden piiriin.

Pakkolisenssi: Pääsääntönä on, että teosta saa käyttää laissa tarkoitettulla tavalla ilman tekijän lupaa. Tekijälle on kuitenkin maksettava korvaus käytöstä.

Public domain -materiaali: Aineisto, joka on tekijänoikeudesta vapaa siis kaikkien hyödynnettävissä. Joko teoksen suoja-aika on päättynyt tai tekijä on antanut teoksensa vapaaseen käyttöön.

Rajoitus (oikeuksien rajoitukset): Tekijänoikeuslaissa myönnetty jokin teoksen käyttötapa, joka rajoittaa teoksen tekijän oikeutta. Rajoitukset mahdollistavat käyttäjän oikeuden käyttää teosta ilman oikeudenhaltijan lupaa.

Samankaltaisuusvertailu: Teoksen muuntelu on tekijän yksinoikeuden piirissä. Liian samanlaisen teoksen valmistaminen eli plagiointi on kiellettyä. Samankaltaisuusvertai-

lussa, jonka tekee siis tuomioistuinin, kiinnitetään huomiota siihen, mistä samankaltaisuudet johtuvat. Tekijänoikeushan ei ulotu ideoihin eikä myöskään aiheisiin.

Sitaatti- eli lainausoikeus: Julkistetusta teoksesta voidaan lainata osia hyvän tavan mukaisesti, jos sitaatti liittyy käsiteltävään aiheeseen. Lainauksen pituutta ei ole laissa määritelty, mutta pääsääntöisesti koko teosta ei saa lainata. Yleensä sitaatti eli lainaus kuuluu arvostelemaan tai tieteelliseen esitykseen. Tekijän nimi on mainittava lainauksen yhteydessä.

Oikeudenhaltija: Oikeudenhaltija on mikä tahansa taho: henkilö, yritys tai oikeussubjekti, joka omistaa tekijänoikeudet. Alkuperäisiä tekijänoikeudenhaltijoita ovat tekijät, mutta oikeudenhaltijoita ovat myös ne, joille alkuperäiset oikeudenhaltijat myyvät tai muuten luovuttavat sopimuksin oikeutensa.

Sopimuslisenssi: Sopimuslisenssi on lakiin perustuva käyttöluva. Suojattua aineistoa voidaan suoraan lain nojalla käyttää ilman oikeudenhaltijan suostumusta. Järjestelmä, jossa tekijänoikeusjärjestön solmima kollektiivisopimus ulottuu myös järjestöön kuulumattomiin. Järjestö maksaa korvauksen ulkopuoliselle tämän niin vaatiessa.

Suoja: Tekijänoikeus on teoksen ulkomuodon suoja. Suojaa eivät saa aihe, juoni, idea eikä tietosisältö.

Suoja-aika: Tekijänoikeus on voimassa 70 vuotta tekijän kuolinvuodesta. Suoja-ajan päätyttyä kohde on periaatteessa vapaasti hyödynnettävissä. (Yhteisteoksessa viimeksi kuolleen tekijän kuolinvuodesta. Lähioikeuksien suoja-aika on pääsääntöisesti 50 vuotta ja muiden kuin valokuvateosten suoja-aika on 50 vuotta.)

Tekijä: Tekijä on tietty henkilö, aina ihminen, joka luo tekijänoikeussuojaa nauttivan teoksen. Tekijöitä voi olla useampia, jolloin puhutaan yhteistekijyydestä.

Teos: Teoksen määritelmää ei ole tekijänoikeuslaissa. Teos on abstrakti käsite, joka voi ilmetä millä tavoin tahansa. Teos on mikä tahansa itsenäinen ja omaperäinen henkisen luomistyöntulos.

Verkko: Internet, intranet ja muut tietoverkkoratkaisut kuuluvat tämän termin piiriin. Sähköinen tiedonsiirto on asettanut uusia vaatimuksia tekijänoikeudelle, mutta verkkoympäristöön soveltuvat samat säännöt kuin perinteiseen viestintäympäristöön.

Vilpittömän mielen: Suojatun teoksen käyttäjä ei välttämättä tiedä, että on tekemisissä suojatun teoksen kanssa. Hän ei välttämättä myöskään tiedä, kuka teoksen oikeudenhaltija on, mutta tämä ei poista hyvitysvastuuta. Tekijänoikeus ei tunne vilpittömän mielen suojaa.

Välittäminen: Teoksen saattaminen yleisön saataville johtimilla tai johtimilla. Myös niin, että yleisöön kuuluvalla on mahdollisuus saada teos käyttöönsä itse valitsemallaan paikasta ja itse valitsemallaan aikana. Myös on demand -toiminta on välittämistä.

Yhteisteos: Yhteisteoksessa tekijänoikeus jakautuu yhteisteoksen tekijöille, mikä erottaa yhteisteoksen kokoomateoksesta.

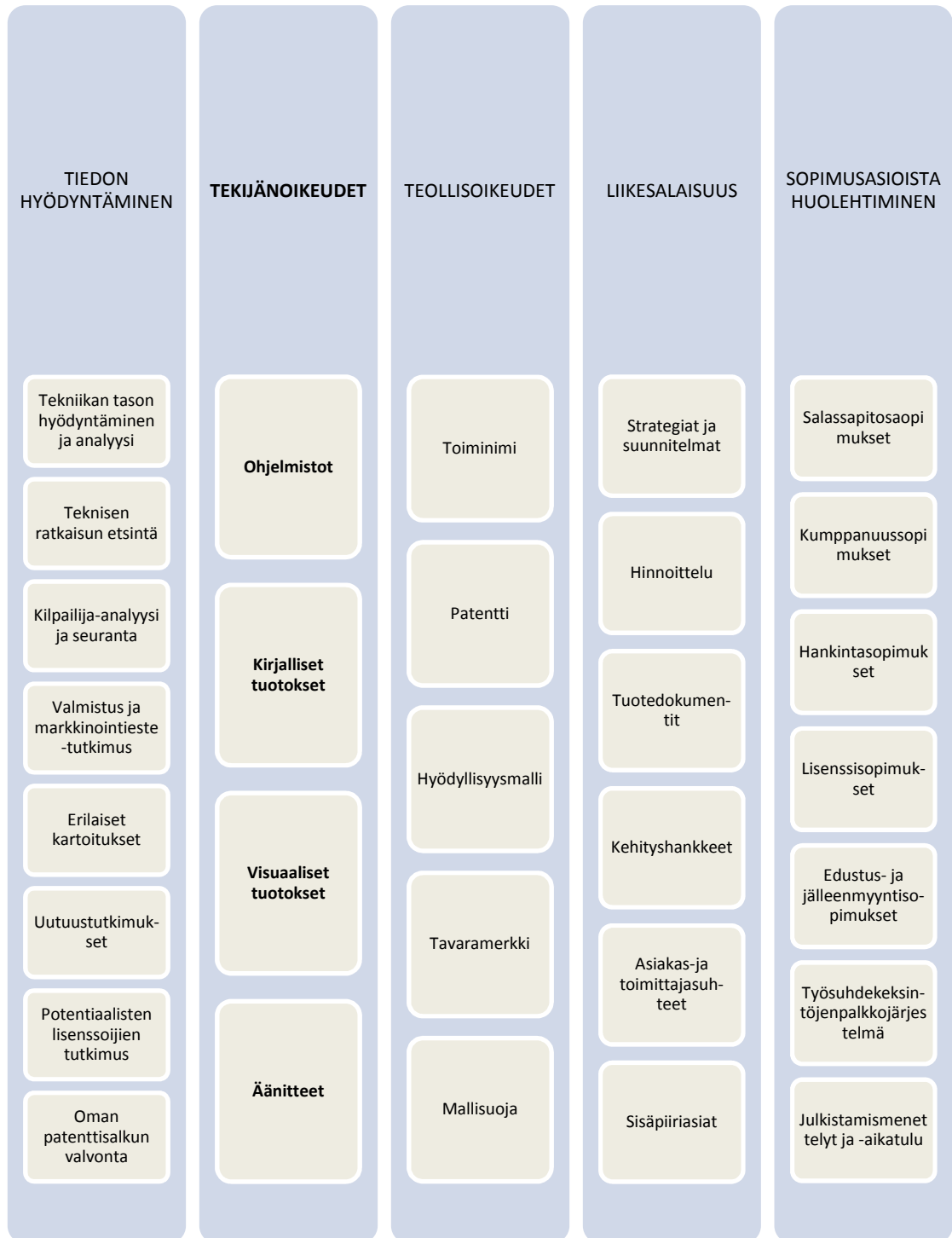
Yksityinen käyttö – yksityinen kopiointi: Jokaisella on oikeus valmistaa teoksesta muutama kappale yksityiseen eli omaan käyttöön. Tämä koskee kaikkia kopiointitapoja, mutta tämä EI koske konekielisessä muodossa olevaa tietokoneohjelmaa ja tietokantaa.

3 TEKIJÄNOIKEUS

Tekijänoikeus liittyy yllättävän moniin tilanteisiin tämän päivän maailmassa. Harvoin tulee ajatelleeksi, onko tekijänoikeuslisenssi kunnossa tällä tietokoneella ja tämän ohjelman osalta jota käytän, vai käytätkö ja tarvitsenko maksettua lisenssiä. Harrastanko valokuvausta, yhdistystoimintaa, mitä teen työkseni?! Tähän kaikkeen liittyy usein myös tekijänoikeuden näkökulmia. Asia on teosten käyttäjälle ja myös siinä samalla monelle tekijälle jollain lailla tuttu, mutta yhtäläillä myös sekavan oloinen ja hämärä.

Kuvaavaa on, että esimerkiksi varatuomari Marja-Leena Mansala (2009, 8) kuvaa tekijänoikeutta juristin päiväuneksi: ”mahdollisuus kiistan syntymiseen on suuri, eikä laista löydy kovin paljon täsmällisiä vastauksia konkreettisiin tilanteisiin” ja Pirkko-Liisa Haarmann tekijänoikeuden yleisesityksensä alkusanoissa mainitsee tekijänoikeuden vaikeaselkoiseksi (Haarmann 2005, 3. painoksen alkusanat). Lakien määrä lisääntyy jatkuvasti ja lainsäädäntö yleensäkin monimutkaistuu, joten sikäli tekijänoikeus ei ole poikkeus. Asko Saarenpään sanoin: ”Taidon merkitys oikeuden kohtaamisessa korostuu.” Laki ei ole pelkästään itse lakiteksti vaan koko oikeudellisen informaation arvoketjusta syntyy käsitys siitä mikä on oikein. Laki itse, lain synty, siitä kertominen ja lain soveltamiskäytäntö muodostavat oikeuden informaatioprosessin. (Saarenpää 2008.) Tämän kokonaisuuden kohtaaminen ei ole helppoa ilman perustietoa tästä kokonaisuudesta. Tekijänoikeusinstituutti on tutkinut tekijänoikeustietoa ja –koulutusta Suomessa ja tullut siihen tulokseen, että esimerkiksi ammattikorkeakouluissa tekijänoikeusopetuksen määrä on vähäinen (Eskola 2002, 10), vaikka koulutuksen ja tiedon tarve kasvaa koko ajan.

Tekijänoikeus kuuluu yhtenä merkittävänä osana immateriaalijärjestelmään. Aineetoman omaisuuden on tulevaisuudessa arvioitu muodostavan jopa 80 % yritysten arvonmuodostuksesta. Seuraava kuva mukailee Harri Sjöholmin tapaa konkretisoida immateriaalijärjestelmää.

KUVA 1. Immateriaalijärjestelmä kaavakuvana (Sjöholm 2010, 158)

Tekijänoikeussuoja kuuluu teoksen tekijälle eli teoksen luojalle. Tekijänoikeuslaki suojaa kaikkia teoksia sekä kotimaisia että ulkomaisia. Seuraavassa esitellään tekijänoikeutta lyhyesti pääpiirteittäin, erityisesti tämän työn vaatimien painotuksin.

3.1 Tekijänoikeuden tavoitteita ja taustaa

Yksi tekijänoikeuden tärkeimmistä tavoitteista on ollut kirjallisuuden ja taiteen edistäminen, toinen tärkeä näkökulma on ollut käyttäjän näkökulma. YK:n ihmisoikeuksien julistuksen artiklassa sanotaan:

”1. Jokaisella on oikeus vapaasti osallistua yhteiskunnan sivistyselämään, nauttia taiteista sekä päästä osalliseksi tieteen edistyksen tuomista eduista.

2. Jokaisella on oikeus niiden henkisten ja aineellisten etujen suojaamiseen, jotka johtuvat hänen luomastaan tieteellisestä, kirjallisesta tai taiteellisesta tuotannosta.” (Haarmann 2005, 11.)

Artiklassa näkyvä nuo kaksi toisilleen kovin vastakkaista intressiä: on otettava huomioon vapaa tiedonkulku ja mahdollisuus nauttia tieteen ja taiteen saavutuksista teosten käyttäjänä, ja toisaalta on otettava huomioon tekijöiden aineellisten ja moraalisten etujen suojeleminen. Tekijänoikeus rakennettiin Pohjoismaissa alun perin niin, että henkinen määräysvalta jäi tekijälle, mutta markkinamekanismi ratkaisee, miten tekijä pystyy määräysvaltaansa taloudellisesti hyödyntämään. Tämä investoijaa hyödyttävä järjestelmä jäi voimaan. Toisaalta Haarmann (mts. 12) tuo esille myös sen, että tekijänoikeusjärjestelmä olisi mahdollista rakentaa toisinkin. Esimerkiksi niin, että teoksen hyväksikäyttö voitaisiin tehdä kaikille mahdolliseksi ja tekijä voitaisiin palkita esimerkiksi järjestelmällisesti apurahoilla.

Suomalainen tekijänoikeus perustuu tekijänoikeuslakiin (404/1961) ja lisäksi asetukseen (441/61) (Jukkara & Poutala 1999, 13). Tätä lakia on vuosikymmenten kuluessa muutettu ja täydennetty parikymmentä kertaa, joten muutoksia on ollut varsin paljon. Viimeisimmät uudistukset tulivat voimaan 2007.

Alkuperäinen laki syntyi yhteispohjoismaisen valmistelutyön tuloksena (Haarmann 2005, 17 - 18). Tekijänoikeuslakia muutettaessa ja uudistusten valmistelussa on tietysti pyritty myös täyttämään kansainvälisten yleissopimusten vaatimukset. Suomi on liittynyt näistä useimpiin. Tärkeimpinä voisi mainita Bernin yleissopimus 1886, Rooman yleissopimus 1961, WIPO -sopimukset 1996 ja TRIPS -sopimus 1995. Yleissopimusten lisäksi Euroopan yhteisön tekijänoikeusdirektiivit ovat vaikuttaneet kansalli-

sen lakimme sisältöön. Suomen tekijänoikeuslainsäädäntö on tulevaisuudessa pitkälti sidoksissa eurooppalaiseen kehitykseen: tekijänoikeus ja lähioikeudet ovat merkittävimpin osin harmonisoituja oikeudenaloja (Harenko 2006, 12).

Tekijänoikeudessa erotellaan yleisesti varsinainen tekijänoikeus eli taiteilijan oikeus teokseensa ja niin sanotut lähioikeudet, josta esimerkkinä vaikkapa oikeus valokuvaan. Tämän hetkisellä lailla on lisäksi kaksi puolta: varallisuus oikeudellinen ja persoonallisuus oikeudellinen (Haarmann 2005, 109) ja nämä puolet muodostavat tekijänoikeuskokonaisuuden. Varallisuus oikeuden osa-alueita nimitetään ”taloudelliseksi oikeudeksi” ja persoonallisuus oikeus kattaa ”moraaliset oikeudet”. Näitä kahta nimitystä ei käytetä itse laissa, mutta ne ovat vakiintuneet käytäntöön.

Luettelomaisesti tekijänoikeus voidaan eritellä seuraavalla tavalla:

A. Taloudelliset oikeudet

- I. Kappaleiden valmistaminen
- II. Teoksen saattaminen yleisön saataviin
 1. Valmistaminen yleisölle
 2. Julkinen esittäminen
 3. Kappaleiden levittäminen yleisön keskuuteen
 4. Julkinen näyttäminen
- III. Jälleenmyyntikorvaus

B. Moraaliset oikeudet

- I. Isyysoikeus
- II. Respektioikeus
- III. Luoksepääsoikeus
- IV. Katumisoikeus
- V. Klassikkosuoja. (Haarmann 2005, 110 - 111.)

Teknologian kehitys on mullistanut tekijänoikeuden maailmaa yhtä paljon kuin kirjapainotaito aikanaan. Se on lisännyt tekijänoikeudellisesti suojattujen teosten hyväksikäytön mahdollisuuksia sekä hyväksikäyttäjien määrää. Tekijänoikeus ei ole tähän mennessä aiheuttanut kovin suuria ongelmia, mutta tilanne on muuttumassa ja jo

muuttunutkin internetin myötä. Tekijänoikeutta on helppo loukata ja tekijänoikeuksia voi myös hyödyntää entistä helpommin taloudellisesti.

Yksi tämän ajan teemoista on myös tekijänoikeuden ”sietämättömyys” (*unbearable copyright*). Tekijänoikeus ulotetaan yhä uusille aloille ja käyttäjät joutuvat maksamaan yhä uudeltaisesta käytöstä samalla kun tekijänoikeuden kestoaikaa pidennetään, suojakynnystä alennetaan ja rajoituksia supistetaan. Tänä päivänä ei todellakaan ole enää kysymys taiteen ja kirjallisuuden edistämisestä. Erityisesti tietoverkkoympäristö on luonut sen tyyppisiä ongelmia, että tekijänoikeudesta kiinnostuneet ovat jakautuneet karkeasti ottaen kahteen ryhmään: ne, jotka haluavat nähdä tekijänoikeuden edelleen tekniikkaneutraalina ja sopeuttaa vanhan termistöineen olemassa olevaan tilanteeseen ja niihin, jotka haluaisivat uudistaa koko tekijänoikeuden. (Haarmann 2005, 13.)

3.2 Teos

Kun aloitamme tekijänoikeuskysymysten pohtimisen, on aloitettava siitä, onko ylipäättään kyse suojatusta materiaalista. Jos käytettävä aineisto ei kuulu suojan piiriin, niin siinä tapauksessa tekijänoikeudesta ei tarvitse välittää. Samoin, jos teoksen suoja-aika on jo ohi, aineistoa voi käyttää vapaasti ilman pohdintaa tekijänoikeuskysymyksistä. Mistä teoksen voi tunnistaa? Mikä on teos tekijänoikeudessa? Itse asiassa teoksen määritelmää tekijänoikeuslaissa ei ole, vaikka käsite teos on tekijänoikeuslainsäädännössä keskeisessä asemassa. (Harenko ym. 2006, 707.) Laissa määritellään teossuojan kohde.

3.2.1 Suojan kohde

Mikä on siis suojan kohde? Teoksena pidetään kaikkia itsenäisiä ja omaperäisiä luomistyöntuotteita olipa ne tehty millä tavalla tahansa. Tekijänoikeuslaissa on luettelo tavallisimmista teostyypeistä. Mansala (2009, 20 - 21) jakaa teokset selkeisiin teoslajeihin, jotka auttavat tavallista lukijaa hahmottamaan asiaa:

1. Kirjalliset teokset, joka tarkoittaa sanallisessa muodossa olevia tekstejä.
2. Taiteelliset teokset, näitä ovat perinteisesti maalaukset, sävellykset, piirrokset ja veistokset.
3. Käyttötaitteen tuotteet, joihin kuuluvat huonekalut, astiat, vaatteet ja korut eli nimensä mukaisesti kulutuksessa olevat tuotteet.
4. Audiovisuaaliset teokset, joissa sarja toisiinsa liittyviä kuvia esitetään äänen kanssa tai ilman tarkoitukseen soveltuvalla laitteella.
5. Valokuvateokset, joita ovat teoskynnyksen ylittävät valokuvat.

Käsitykset immateriaalioikeuden ja erityisesti tekijänoikeuden kohteesta ovat vaihdelleet vuosien saatossa. Asiaan on vaikuttanut oikeudellisen ajattelun muuttuminen, Haarmann käyttää kirjassaan termiä oikeudellisen ajattelun kehittyminen (Haarmann 2005, 48).

Tekijänoikeus määrittelee teoksen kirjalliseksi tai taiteelliseksi teokseksi. Tässä yhteydessä sanat kirjallinen ja taiteellinen pitää ymmärtää hyvin laajasti (Rajala 1998, 16). Kirjallisia ovat ne, joiden ilmaisukeinona on puhuttu tai kirjoitettu kieli. Lisäksi myös kartat, selittävät piirustukset, plastisesti ja graafisesti muotoillut teokset ja tietokoneohjelmat (ns. softa) ovat kirjallisia teoksia. Kaikki muut teokset sijoittuvat taiteellisiin teoksiin. Tämä sana ”taiteellinen” ei millään tavalla viittaa teoksen laatuun, koska tekijänoikeussuojan kannalta ei ole mitään merkitystä, onko teos hyvä tai huono. (Sorvari 2010, 15.) Teoksen tarkoituksella ei ole merkitystä enempää kuin sen laajuudellakaan.

Edellä mainittujen alkuperäisteosten lisäksi suoja kohteena voivat olla ns. jälkiperäisteokset, joita ovat muunnelma, käänös ja kokoomateos. Näiden tekijät saavat tekijänoikeuden omaan tuotokseensa, mutta oikeuksiaan he voivat käyttää vain alkuperäisteosten oikeudenhaltijoiden suostumuksella.

3.2.2 Suojan edellytykset

Teos saa suojan, kun se on luotu ja sen voi havaita muutkin kuin vain tekijä, teosta ei tarvitse mitenkään rekisteröidä. Tarkennukseksi voisi sanoa vielä, että tekijän mielessä oleva teos ei vielä saa suojaa, mutta kaikki luonnokset ja käsikirjoitukset saavat (Sor-

vari 2010, 34). Vaikka tekijän tuote voitaisiinkin luokitella vaikkapa kirjalliseksi teokseksi, se ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita sitä, että se saisi tekijänoikeuden suojaa. Lait ja asetukset sekä viranomaisten tai muut julkisten elinten päätökset ja erilaiset lausumat, eivät kuulu tekijänoikeussuojan piiriin. Suojaa eivät myöskään saa ne tuotteet tai teoksen osat, jotka eivät ylitä teoskynnystä eli saadakseen suojaa teoksen täytyy ylittää tai saavuttaa tietyt kriteerit. Teostasovaatimukset vaihtelevat jyrkästi eri aloilla, joten niihin ei ole olemassa sääntöjä. Teoskynnyskriteerit määrittelee viime kädessä aina tuomioistuimien ja ratkaistu tehdään aina kussakin tapauksessa erikseen.

Koska lait perustuvat aina tulkintoihin, tässä tapauksessa lain sanamuodon” sillä, joka on luonut teoksen” on katsottu tarkoittavan, että vain omaperäiset ja itsenäiset teokset saavat tekijänoikeussuojaa. Omaperäisyys tarkoittaa sitä, että teos ilmentää tekijän persoonallisuutta eli yksilöllisyyttä. Omaperäisyys voidaan määritellä myös tilastolliseksi ainutkertaisuudeksi: vain tämä tekijä päättyy tähän lopputulokseen. Teoriassa on tietysti mahdollista, että kaksi tekijää luo toisistaan tietämättä samanlaisen teoksen ja molemmat nauttivat näin ollen tekijänoikeuden suojaa. (Rajala 1998, 17.)

Tekijänoikeus on muodon suojaa: ajatuksia, periaatteita, aiheita, ideoita ja menetelmiä ei suojata. Suojaa eivät myöskään saa tieteelliset löydöt, teoriat, tiedot tai tutkimustulokset. Sen sijaan ilmenemismuoto voi saada suojaa: pelin säännöt voivat saada suojan kirjallisena teoksena ja pelilauta taideteollisena tuotteena, vaikka pelin toimintaperiaate ja idea eivät saa tekijänoikeuden suojaa. Haarmannin mukaan (2005, 54) suomalaisessa oikeuskäytännössä tuomioistuimet ovat harvoin joutuneet vastaamaan kysymykseen, onko joku aikaansaannos oikeutettu tekijänoikeudensuojaan. Useammin tähän kysymykseen on haettu vastausta tekijänoikeusneuvostolta.

Tekijänoikeusneuvosto on opetusministeriön yhteydessä toimiva asiantuntijaelin. Sen tehtävänä on antaa lausuntoja tekijänoikeuslain soveltamisesta sekä avustaa opetusministeriötä tekijänoikeutta koskeissa kysymyksissä. Lausuntoa voi pyytää kuka tahansa ja lausunto on maksuton, mutta se ei ole sitova. Lausuntopyyntöohjeet löytyvät opetusministeriön verkkosivuilta. (Mansala 2009, 14 - 15.)

3.3 Tekijä ja tekijänoikeuden luovuttaminen ja siirtyminen

Suomessa tekijänoikeus syntyy aina luonnolliselle henkilölle, joka on luonut teoksen, ei koskaan juridiselle henkilölle. Tekijä voi olla ala-ikäinen, hänen ei tarvitse olla erityisesti koulutettu tai minkään erityisalan ammattilainen. Tekijänoikeuslaki (8.7.1961/404) määrittelee tekijää vain seuraavalla tavalla:

”Käsitteet tekijä ja teos liittyvät saumattomasti yhteen. Ilman henkilöä ei ole teosta eikä ilman tekijän omaperäisyyttä ole sellaista lopputulosta eli teosta, jonka osalta tekijä voi esittää vaatimuksia muilta.”

Yhteisö ei Suomessa voi olla tekijä. Tekijänoikeudet voi luovuttaa yhteisölle, joka yleensä hyödyntää oikeuksia taloudellisesti. Yhteisön täytyy kuitenkin pystyä osoittamaan, että tekijänoikeus on siirtynyt sille jollain tavalla.

Tekijänoikeus siirtyy erilaisten sopimusten avulla. Sopimus voi olla suullinen tai kirjallinen. Sopimuksen käsite täytyy ymmärtää myös hyvin laajasti eli riittää kun *tilanteesta voi päätellä*, että joku muu kuin tekijä saa hyödyntää teosta (Mansala 2009, 17). Tämä tarkoittaa yhteistä hiljaista sopimusta eli yhteinen käsitys asiasta on pätevä sopimus. Riitatilanteessa on kylläkin varsin vaikea osoittaa, mitä on sovittu, jollei sopimusta ole tehty kirjallisena.

Jos teoksella on useampia tekijöitä, lupa oikeuksien siirtämiseen täytyy olla kaikilta tekijöiltä, mutta kukin saa itsenäisesti puuttua oikeuksien loukkaukseen. Mikäli jotakuta tekijää ei tavoiteta, niin teosta ei voi käyttää. Tästä voi päätellä, että mikäli tekijöitä on useampia, kirjallinen sopimus on jokseenkin välttämätön. Sopimuksessa olisi hyvä ennakoida tilanne, jossa kaikkia tekijöitä ei syystä taikka toisesta tavoiteta ja näin ollen sopimus olisi hyvä tehdä etukäteen. Jälkikäteen asioista sopiminen voi osoittautua todella vaikeaksi, jolloin koko yhteinen työ voi valua hukkaan. Oikeuksia hankkiva taho on taktisesti ajatellen paljon huonommassa neuvotteluasemassa jälkikäteen (Rajala 1998, 47). Laissa ei ole pelisääntöjä riitatilanteeseen vaan ne on ratkaistava joko sopimalla tai tuomioistuimessa. Seuraavassa kuvassa tekijänoikeus on kuvattu jaettuna taloudellisiin ja moraalisiin oikeuksiin. Siinä on selvennetty moraalisten oi-

keuksien luovuttamattomuutta ja taas toisaalta erilaisia mahdollisuuksia taloudellisten oikeuksien jakamiseen.

KUVA 2. Tekijänoikeudet kaavakuvana (Jukkara & Poutala 1999, 32)

Työsuhteisissa tapahtuvaa oikeuksien siirtymistä on tässä esityksessä käsitelty omassa luvussaan myöhemmin.

3.4 Tekijänoikeus ja suoja-aika

Teoksen suoja-aika alkaa, kun teos on luotu. Kirjoitus saa suojaa, kun se on pantu paperille ja suullinen esitys, kun se on kuultavissa sekä taideteos, kun se on nähtävissä (Sorvari 2010, 34). Tekijänoikeus on ajallisesti rajoitettu, koska katsotaan että jossain vaiheessa oikeudenomistajien persoonalliset suhteet tekijään katkeavat niin, ettei heille ole syytä antaa mahdollisuutta tekijänoikeuden taloudelliseen hyödyntämiseen. Taloudelliset tekijät määräävät, joten esimerkiksi kustannusalalla pidetään tärkeänä tietää, milloin tekijänoikeus lakkaa ja teoksesta tulee ”vapaa”.

Tekijänoikeuden suoja-aika on pidentynyt vuosien mittaan koko ajan lainsäädännön muuttamisen myötä. Tällä hetkellä teoksen suoja-aika on 70 vuotta tekijän kuolemasta ja yhteisteoksen osalta 70 vuotta viimeksi kuolleen tekijän kuolinvuodesta. Suoja-ajan muuttaminen jopa taannehtivasti, on aiheuttanut sen, että jotkin jo vapautuneet teokset ovat voineet hämmentäväsi palautua suojan piiriin (Haarmann 2005, 248). Lähioikeuksilla on omat lyhyemmät suoja-aikansa.

4 TEKIJÄNOIKEUDEN SISÄLTÖ, TEKIJÄN OIKEUDET

Tekijänoikeus jaetaan taloudellisiin ja moraalisiin oikeuksiin (Sorvari 2010, 39). Tekijällä on oikeus käyttää tuotteitaan taloudellisesti hyväkseen, mikäli haluaa, ja oikeus määrätä niiden käytöstä. Seuraavassa (kuva 3) on Katariina Sorvarin esittämä näkemys tekijänoikeuden taloudellisten ja moraalisten oikeuksien osa-alueista.

TALOUDELLISET OIKEUDET	MORAALISET OIKEUDET
<ul style="list-style-type: none"> • Kappaleen valmistaminen • Teoksen saattaminen yleisön saataviin 1. yleisölle välittäminen 2. julkinen esittäminen 3. kappaleiden levittäminen yleisön keskuuteen 4. julkinen näyttäminen • Jälleenmyyntikorvaus 	<ul style="list-style-type: none"> • Isyysoikeus • Respektioikeus • Luoksepääsyoikeus • Katumisoikeus

KUVA 3. Tekijän oikeudet (Sorvari 2010, 39)

4.1 Taloudelliset oikeudet

Taloudellisilla oikeuksilla varmistetaan, että tekijä niin halutessaan voi hyötyä taloudellisesti teoksen käyttämisestä, erityisesti kaupallisen käytön yhteydessä. Tekijänoikeuslain 2§ mukaan tekijänoikeus tuottaa laissa säädetyin rajoituksin yksinomaisen

oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä, tai sen osasta, kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin.

Kappaleiden valmistamisella tarkoitetaan teoksen aineellistamista eli fyysisen muodon saamista. Kaikki valmistustekniikat kuuluvat tekijänoikeuden piiriin, mm. kopioiminen tietokoneen muistiin tai teoksen siirtäminen laitteelle, jolla sen voi toistaa. Ääri-esimerkkinä Mansala (2009, 31) mainitsee tilanteen, jossa internetin toimivuus edellyttää teoksen kulkevan palvelimelta toiselle ja kullekin palvelimelle syntyy kopio teoksesta. Valmistamista on myös kappaleen valmistaminen taideteoksen osasta. Tästä erimerkkinä voisi olla vaikkapa valokuva taideteoksesta.

Tekijän oikeus *päätää teoksen saattamisesta yleisön saataville* tarkoittaa sitä, että yleisöllä on mahdollisuus tavalla taika toisella tutustua teokseen, joten teos esitetään, näytetään jollain tavalla julkisesti tai laitetaan myyntiin, vuokralle tai sitä lainataan. Tämä ei siis koske perhe- tai kaveripiirissä tapahtuvaa esittämistä vaan julkisessa esittämisessä on kysymys siitä, että periaatteessa kuka tahansa voi osallistua esitykseen. Julkinen näyttäminen koskee taas lähinnä kuvataideteoksia.

Jälleenmyyntikorvaus tarkoittaa kuvataiteilijan oikeutta saada osa kauppahinnasta silloin, kun teos myöhemmin vaihtaa omistajaa. Katsotaan, että taiteilijan tai hänen perillisensä pitäisi hyötyä taitelijan lisääntyneen maineen tuomista voitoista. (Rajala 1998, 25.)

Vaikka listasta, jossa mainittiin taloudelliset oikeudet, näyttäisi puuttuvan oikeus päättää teoksen julkaisemisesta, niin tekijä luonnollisesti päättää julkaisemisesta itse. Tällä kohdalla on syytä mainita merkittävä ero julkaisemisen ja julkistamisen välillä. Termien ero on merkittävä rajoitussäännösten kohdalla, koska osa rajoituksista koskee julkistettuja ja osa julkaistuja teoksia. (Sorvari 2010, 39 – 40.)

4.2 Moraaliset oikeudet

Moraalisista oikeuksista tärkeimmät eli keskeisimmät ovat isyysoikeus ja respektioikeus. Näistä säädetään tekijänoikeuslain 3§:ssä Lisäksi näihin kuuluvat katumisoikeus, joka liittyy kustannussopimukseen ja luoksepääsoikeus, joka taas liittyy erityisesti

kuvataiteilijan tekijän oikeuksiin. Haarmannin listassa mainitaan vielä klassikkosuoja, mutta se on usein jätetty pois uudemmista tekijänoikeutta käsittelevistä teoksista, koska se tulee esille kovin harvoin. Klassikkosuoja on erityismääräys, joka suojaa klassikkoteoksia, ettei niitä käytettäisi” sivistyksellisiä etuja loukkaavalla tavalla”. (Harenko ym. 2006, 645.)

Moraalisilla oikeuksilla suojataan tekijäpersoonaa (Jukkara & Poutala 1999, 21) ja varmistetaan, että hän saa teoksestaan ansaitsemansa kunnian (Mansala 2009, 28). Haarmannin mukaan kyse ei ole pelkästään tästä vaan myös ns. sivistyksellisten etujen suojasta tekijänoikeuden 53 §:ssä. (Haarmann 2005, 138). Moraaliset oikeudet ovat periaatteessa luovuttamattomia oikeuksia toisin kuin taloudelliset oikeudet, jotka voidaan luovuttaa toiselle. Vaikka tekijä luovuttaisi tekijänoikeutensa kokonaan toiselle, jäävät hänen moraaliset oikeutensa hänelle itselleen. Tässä tapauksessa edes tehdyt sopimukset eivät sido tekijää.

4.2.1 Isyysoikeus

Isyysoikeudella tarkoitetaan sitä, että tekijän nimi ilmoitetaan siten kuin hyvä tapa vaatii eli yleensä teoksen käytön yhteydessä. Joissain tapauksissa tuo näkyvästi ilmoittaminen ei ole tarkoituksen mukaista, joten ” hyvä tapa vaatii” tarkoittaa hyvin erilaisia tapoja ilmoittaa tai jopa jättää ilmoittamatta tekijän nimi. Tekijän nimi voidaan jättää ilmoittamatta, jos se on alalla yleisesti tapana. (Sorvari 2010, 47.) Esimerkkinä voisi mainita vaikkapa mainokset. Mutta kaiken kaikkiaan nimen, salanimen tai nimimerkin ilmoittaminen on ehdoton pääsääntö, koska tekijän vallassa on myös määrätä, missä muodossa hänen nimeään hänen teostensa yhteydessä käytetään. Tietysti nimi voidaan jättää mainitsematta, jos asiasta on sovittu erikseen tekijän kanssa.

Tekijän nimi on ilmoitettava myös silloin, kun teosta käytetään hyväksi rajoitussääntösten turvin eli esimerkiksi siteerattaessa, tällöin pelkkä tekijän nimen ilmoittaminen ei ole riittävää. Tekijän nimen lisäksi on myös yksilöitävä asianomainen teos. Varsinaisten tekijöiden lisäksi myös erällä lähioikeuden haltijoilla on isyysoikeus oikeuksiansa kohteisiin. Näitä ovat valokuvaajat ja esittävät taiteilijat. (Harenko ym. 2006, 634.)

4.2.2 Respektioikeus

Tekijänoikeuslain 3§:n 2 momentissa säädetään, ettei teosta saa muuttaa tekijän taiteellista tai kirjallista arvoa tai omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla. Teosta ei myöskään saa tuoda yleisölle tekijää loukkaavassa muodossa tai yhteydessä. Tässä ei ole kyse parodioinnista vaan esimerkiksi ala-arvoisesta käännöksestä, typistetyistä versioista ja muista tämän tyyppisistä muunnoksista (Haarmann 2005, 144 - 145).

Oikeus päättää teoksen muuntamisesta kuuluu jo tekijän taloudellisiin oikeuksiin, tekijällä on oikeus määrätä teoksestaan muutetussa muodossa. Respektioikeudessa on kysymys siitä, että tilanteessa, jossa muuntaminen on sallittua, sitä ei saa tehdä loukkaavalla tavalla. Teoksen luonteen muuntaminen, lisäykset tai poistot voivat olla loukkaavia. Näissä tilanteissa rajanveto on vaikeaa (Sorvari 2010, 48).

4.3 Rajoitukset

Tekijänoikeuden lähtökohta menee suurin piirtein näin: vain minä olen pystynyt tekemään tämän teoksen, kukaan ei saa tehdä sille mitään ilman minun suostumustani (Mansala 2009, 9).

Kun käytetään tekijänoikeuden alaista aineistoa, lähtökohtana on se, että tarvitaan tekijän lupa. Luvan voi saada periaatteessa pyytämällä sitä tekijältä tai oikeudenhaltijalta, jolle tekijä on siirtänyt oikeutensa. Koska monissa tilanteissa, on hyvin vaikeaa tai lähes mahdotonta pyytää lupaa tekijältä, on tämä tilanne otettu huomioon jo lainsäädännössä. Tämä näkyy tekijänoikeuslaissa rajoitussäännöksinä. Puhutaan tekijän oikeuden rajoituksista, vaikka itse asiassa on kysymys siitä, mihin tekijänoikeuden rajat merkitään eli mihin saakka ne ulottuvat. (Haarmann 1999, 154.) Näitä rajoituksia voidaan ryhmitellä hyvin eri tavoin, riippuen näkökulmasta.

Rajoitukset liittyvät tutkimukseen, sivistystoimeen ja opetukseen sekä edellä mainittuihin puhtaasti käytännöllisiin seikkoihin ja lisäksi vielä sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin intresseihin. Rajoitussäännöksiin liittyy kaksi kaikkia rajoitussäännösten käyttötilanteita koskevaa sääntöä. Ensimmäisenä kahdesta: tekijän nimi ja lähde on aina mainittava ja toisena näistä on niin sanottu laillisen lähteen vaatimus. Vaikka nimi

pitää ilmoittaa jo isyysoikeuden säännöksen perusteella, niin tässä yhteydessä edellytetään myös lähteen mainitsemista. (Sorvari 2010, 56.) Laillisen lähteen vaatimus taas tarkoittaa sitä, että teosta, joka ei ole ollut laillisesti saatavilla, ei saa rajoitussäännösten perusteella käyttää tai kopioida. Kuitenkin täytyy huomata, että tämä ei päde siteeraamiseen lain 22§:n mukaisesti. (Harenko ym. 2006, 655.)

Rajoitukset ovat kuitenkin vain poikkeuksia pääsäännöstä, joten niitä on tulkittava suppeasti (Rajala 1998, 27). Kunkin rajoitussäännöksen kohdalla on tarkistettava, onko rajoitussäännös mahdollisesti yleinen, jolloin se koskee kaikkia teoslajeja vai koskeeko se vain osaa teoslajeista. Lähioikeuksien kohdalla laissa on erikseen lueteltu ne rajoitussäännökset, joita kyseiseen oikeuteen sovelletaan (Sorvari 2010, 54).

Osa näistä rajoitussäännöksistä voidaan pitää yleisinä, jolloin käyttöä ei ole tarkemmin määritelty: tästä esimerkkinä on sitaattioikeus ja yksityinen käyttö. Osa rajoitussäännöksistä koskee vain erittäin rajattua käyttäjäkuntaa tai rajattua käyttöyhteyttä. Seuraavalla sivulla jatkuvassa kuvassa Katariina Sorvari (2010, 55) luettelee rajoitussäännökset rajoituksen tavan mukaan sekä kohdan tekijänoikeuslaissa.

VAPAA HYVÄKSIKÄYTTÖOIKEUS

1. Valmistaminen yksityiseen käyttöön (12§)
2. Kappaleen valmistaminen radio- ja tv-ohjelmista sisäiseen tiedotuskäyttöön (13 a § 2 mom.)
3. Kappaleiden valmistaminen opetustoiminnassa (14 § 2-3 mom.)
4. Kappaleiden valmistaminen eräissä laitoksissa (15 §)
5. Kappaleiden valmistaminen arkistoissa, kirjastoissa ja museoissa (16 §, 16 a-c §)
6. Kappaleiden valmistaminen vammaisille (17 §)
7. Teoksen kappaleiden levittäminen ja teosten näyttäminen (19 § ja 20 §)
8. Vapaa esittämisoikeus (21 §)
9. Siteeraus oikeus (22 §)
10. Päivänkysymystä koskeva kirjoitus (23 §)

11. Konserttiohjelmat (24 §)
12. Taideteosten ja rakennusten toisintaminen (25 § ja 25 a-b §)
13. Julkisten lausumien toisintaminen ja oikeudenhoito (25 c-d §)
14. Rakennusten ja käyttöesineiden muuttaminen (25 e §)
15. Jakeluvelvoitteen alaisten ohjelmien edelleen lähettäminen (25 i §)
16. Tietokoneohjelmia ja tietokantoja koskevia erityyssäännöksiä (25 j § ja 25 k §)

PAKKOLISENSSI

1. Kappaleen valmistaminen ja välttäminen vammaisille (17 § 2-4 mom.)
2. Opetuksen kokoomateokset (18 §)
3. Teoskappaleiden lainaaminen yleisölle (19 § 4 mom.)

SOPIMUSLISENSSI

1. Valokopiointi (13 §)
2. Painetun materiaalin sisäinen tiedotuskäyttö (13 a § 1 mom.)
3. Kappaleiden valmistaminen ja välittäminen opetustoiminnassa ja tieteellisessä tutkimuksessa (14 § 1 mom.)
4. Teosten käyttäminen arkistossa yms. (16 d §)
5. Taideteosten kappaleiden valmistaminen ja välittäminen (25 a § 2 mom.)
6. Radio- ja tv-lähetysten alkuperäinen, uudelleen ja edelleen lähetys (25 f-h §)

KUVA 4. Rajoitussäännökset (Sorvari, 2010, 55)

Tekijän ei voi kieltää teoksensa siteeraamista. Jo T.M. Kivimäki kirjoitti kirjassaan Tekijänoikeus vuonna 1948, kuinka siteeraaminen on mielipiteiden kehityksen edellytys. Sitaatin osalta voisi kurioositeettina mainita, että sitaatti ei saa olla liian pitkä, mutta ei myöskään liian lyhyt, jotta asiasta ei saa väärää kuvaa. Sitaatin pituuden tulkinta riippuu siis tilanteesta. (Rajala 1998, 29 – 30.)

Vapaan käyttöoikeuden, pakkolisenssin ja sopimuslisenssin voisi lyhyesti kuvata vaikka seuraavalla tavalla. Vapaan käyttöoikeuden perusteella kaikki voivat joskus käyttää teosta tietyin osin vapaasti ilman korvausta. Joissain tapauksissa tietyistä käytötavoista täytyy maksaa korvaus, mutta erillistä lupaa ei tarvita. Tässä tapauksessa on kysymys pakkolisenssistä. Sopimuslisenssi taas on järjestelmä, jossa tekijänoikeusjärjestön myöntämä kollektiivilupa ja siitä maksettava korvaus oikeuttavat käyttämään myös sellaista aineistoa, jonka oikeudenhaltijoita järjestö ei edusta. Rajoitusten osalta on merkitystä, onko kyseessä kirja, elokuva, valokuva tai jokin muu teoslaji. (Mansala 2009,10.)

4.4 Lähioikeudet

Lähioikeudet muistuttavat monella tavalla varsinaista tekijänoikeutta. Niiden vanhempi nimitys on naapurioikeudet. Lähioikeudet ovat syntyneet teknologian kehityksen myötä ja jo kirjapainotaito toi esille tarpeen turvata kustantajan taloudelliset panokset. Seuraavassa kuvassa on Katariina Sorvarin esittämänä tekijänoikeudellinen suojan kohde taulukkomaisessa muodossa.

TAULUKKO 1. Suojan kohde. (Sorvari 2010, 33)

TEKIJÄNOIKEUDELLINEN SUOJAN KOHDE	
<p>Teokset:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kaunokirjallinen teos • selittävä kirjallinen esitys • suullinen esitys • sävellysteos • näyttämöteos • elokuvateos • valokuvateos • muu kuvataiteen teos • rakennustaiteen teos • taidekäsityön tai taideteollisuuden tuote • muulla tavalla ilmenevä teos 	<p>Lähioikeus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • esittävä taiteilija • äänitallenteen tuottaja • kuvatallenteen tuottaja • radio- ja tv-yritys • luettelon tai tietokannan valmistaja • valokuvaaja • uutissuoja

Lähioikeuden suojan saaminen ei edellytä itsenäisyyttä eikä omaperäisyyttä vaan kysymys on pääasiassa investoinnin suojasta. Lähioikeuksiin kuuluu hyvin erityyppisiä oikeuksia. Esittävät taiteilijat ovat pitkälti rinnastettavissa teosten tekijöihin, kun taas elokuvatuottajan, äänitteen valmistajan tai tv-yrityksen suoja on lähes verrattavissa teollisoikeuteen. Uutissuoja on rinnastettavissa lähinnä kilpailusuojaan. (Rajala ym. 1998, 30.)

Tämän työ kannalta oikeus valokuvaan ja luettelosuoja ovat merkittävimmät. Näitä Rajala (1998, 30) pitää tärkeimpinä myös yleensä tutkijan kannalta. Jotta valokuva saisi tekijänoikeuden suojaa, sen täytyy ylittää teoskynnys eli yltää teostasoon. Muiden valokuvien, voisiko sanoa tavallisten tai teknisten valokuvien, osalta valokuvaajalla on oikeus määrätä valokuvasta. Oikeus valokuvaan on voimassa 50 vuotta sen vuoden päättymisestä, jolloin kuva otettiin. Tietokantojen ja luetteloiden suoja-aika on 15 vuotta siitä vuodesta, kun ne ovat valmistuneet.

4.5 Tekijänoikeus työ- ja virkasuhteessa

Työsuhdetekijänoikeudella tarkoitetaan sääntelyä, jonka perusteella työnantajalla on oikeus käyttää työntekijän työsuhteessa luomia teoksia. Suomen tekijänoikeuslakiin ei sisälly työsuhdetekijänoikeutta koskevia säännöksiä paitsi tietokoneohjelmiin ja teoksina pidettäviin tietokantoihin liittyvät säännökset. (Sorvari 2010, 118 – 119).

Koska säännöksiä ei tekijänoikeuslaissa ole, työnantajan on pystyttävä osoittamaan, että sillä on jokin muu peruste käyttää työntekijän luomaa teosta, esimerkkinä tästä ovat työehtosopimukset. Asiasta voi sopia myös yksittäisessä työsopimuksessa, mutta yleensä tämäntyyppinen sopiminen on monilla aloilla vierasta. (Sorvari 2010, 120.) Virkojen osalta voi mainita, että tehtävät määritellään niin yleisluontoisesti, että niissä ei mainita tekijänoikeuksista. Työsuhteessa taas vallitseva käytäntö on, että oikeuksien katsotaan siirtyvän työnantajalle tämän normaalin toiminnan edellyttämässä laajuudessa. Huomattavaa on, toisin kuin työsuhdekeksintöjen osalta, että tekijällä ei ole oikeutta erilliseen korvaukseen oikeuden siirtyessä työnantajalle (Tarkela 1998, 62). Mitä sitten tarkoittaa ”normaalin toiminnan edellyttämässä laajuudessa”?!

Työsuhde tekijänoikeudessa joudutaan usein turvautumaan ”alan käytäntöön”. Toisilla aloilla työnantajan oikeudet ovat muodostuneet vuosien saatossa vahvemiksi kuin toisilla. Normaalikäyttö sääntö on eräänlainen kompromissi työoikeuden ja tekijänoikeuden hyvinkin ristiriitaisten tavoitteiden välillä.

4.6 Sopimusoikeus

Tekijällä on yksinoikeus määrätä omasta teoksestaan, tietysti huomioiden tekijänoikeuden rajoitukset, ja samalla hänellä on oikeus yksin hallinnoida oikeuksiaan itse. Tekijä voi luovuttaa halutessaan oikeuksiaan, ja monesti tekijälle voi olla jopa helpompaa luovuttaa esimerkiksi kustannustoiminnan ja markkinoinnin huolet ammattilaisille, mikäli se on mahdollista. (Sorvari 2010, 165.). Tässä yhteydessä ”ammattilaiset” tarkoittavat luonnollisesti esimerkiksi kirjankustantajia tai tekijänoikeusjärjestöjä.

4.6.1 Sopimusoikeus tekijänoikeuden osana

Käytännössä tilanne on se, että kaikkien taloudellisten oikeuksien kokonaisluovutus on harvinainen ilmiö. Todennäköisempi on mikä tahansa muu luovutusmuoto. Yleensä taloudelliset oikeudet *viipaloidaan* eli luovutetaan paloina eri tahoille ja erisisältöisillä sopimuksilla. Luovutustoimien ääripäitä edustavat yhtäältä oikeuden kokonaisluovutukset, huomioon ottaen moraalisten oikeuksien rajoitukset, ja toisaalta yksinkertaiset käyttöluvut. (Haarmann 2003, 296.)

Osittaisessa luovutuksessa on kysymys joko yksinomaisista tai yksinkertaisista luovutuksista. Yksinomainen eli eksklusiivinen luovutus estää tekijää ja samalla siis myös kaikkia muita kuin luovutuksensaajaa hyödyntämästä teosta luovutuksen tarkoittamalla tavalla. Yksinkertainen eli rinnakkainen osittaisluovutus taas tarkoittaa, että luovutuksen saaja saa käyttää teosta sopimuksen mukaan, mutta se ei estä muita käyttäjiä käyttämästä teosta. Yksinkertaista osittaisluovutusta nimitetäänkin usein sanoilla ”käyttö lupa” tai ”lisenssi”. (Haarmann 2003, 299.)

Vaikka sopimusosapuolilla on periaatteessa vapaus päättää sopimuksen sisällöstä jokin muu lainsäädäntö voi rajoittaa sopimisen vapautta, esimerkkinä kilpailuoikeus. Tekijä ei myöskään ole aivan turvaton, jos sopimus on taloudellisesti epäoikeudenmukainen vaan silloin voidaan soveltaa myös tekijänoikeudessa kohtuuttoman sopimusehdon sovittelusäännöstöä. Pääsääntö kuitenkin on, että sopimukset on pidettävä. (Sorvari 2010, 165.)

4.6.2 Tutkimussopimukseen liittyvät tekijänoikeudet

Tutkimushankkeiden lähtökohdat voivat olla hyvin erilaiset, mutta yhteistä niille kuitenkin on, että niissä käytetään ja myös tuotetaan tekijänoikeudellisesti suojattua aineistoa. Koska tutkimuksen ja tuotekehityksen tarkoituksena on tuottaa uutta, jäsentynyttä ja hallittavissa olevaa tietoa, tämän tyyppisen tiedon keräämiseen, muokkaamiseen, muunteluun, yhdistelyyn, tallentamiseen ja vielä lisäksi jatkokäyttöönkin liittyy tekijänoikeuden näkökulmia. (Tarkela 1998, 38.)

Tärkeintä olisi pystyä identifioimaan tekijänoikeudellinen aineisto jo projektisuunnitelmassa. Tämä tarkoittaa sitä, että mahdollisimman varhaisessa vaiheessa on selvitetävä, mitä tekijänoikeudellisia lupia tarvitaan. (Tarkela 1998, 46 – 47.) Hyvinkin heterogeenisen tausta-aineiston hyödyntäminen edellyttää yksityiskohtaisia sopimuksia. Tuloksiin liittyvät tekijänoikeudet edellyttävät, että tulosten, olivatpa ne markkinointikelpoinen tuote tai uuden tiedon tuottamista, käyttämisestä on sovittu sekä alkuperäisten oikeudenhaltijoiden, että myös projektin osapuolten kanssa. Näitä osapuolia voivat olla tutkijat, rahoittajat, yritykset ja vaikkapa oppilaitokset. (Tarkela 1998, 41.)

Tekijänoikeuksiin liittyy erityispiirteitä, jotka tulee ottaa huomioon jo projektien valmistelussa ja sopimustenlaadinnassa. Vaikka tekijänoikeutta on rajoitettu niin, että jotkut rajoitussäännökset palvelevat esimerkiksi tutkimusta, niin lakisäätöiset rajoitukset eivät yleensä koske projekteissa tapahtuvaa aineiston käyttämistä ja hyödyntämistä. Oikeudet on hankittava sopimuksin. Vaikka aineiston käyttöluvut ja muut sopimukset olisikin tehty hiljaisiin sopimuksiin, niin lähtökohta on selkeä: sen tahon, joka haluaa käyttää tekijänoikeudellisesti suojattua aineistoa projektin aikana, on pystyttävä osoittamaan, että käyttö perustuu aineiston alkuperäisen oikeudenhaltijan suostumukseen. (Tarkela 1998, 39.) Tilanne muuttuu vain siinä tapauksessa, että oikeudenhaltijoiden projektissa käytetystä aineistosta on lopputuotteeseen säilynyt ja käytetty vain rakennetta, aihetta tai muuta sellaista osuutta, joka sellaisenaan jää tekijänoikeuden ulkopuolelle (Tarkela 1998, 49). Toisaalta taas esimerkiksi muuntelu-oikeus on sovittava sopimuksin muuten tilaajalla tai rahoittajalla on oikeus kohdistaa vaatimukset projektinosapuoliin, mikäli alkuperäinen tekijä puuttuu muutetun teoksensa hyödyntämiseen. (Tarkela 1998, 60.)

Sopimuksista voisikin sanoa, että oleellista on saada sopimukseen erityisesti ne asiat, jotka ovat sopimusosapuolille tärkeitä (Sorvari 2010, 173). Sopimukset tulisi tehdä etukäteen, jotta riidoilta jo lähtökohtaisesti välttyttäisiin. Tämän lisäksi sopimuksen pitäisi olla mahdollisimman yksiselitteinen ja selkeä, jotta tulkinnoille jäisi mahdollisimman vähän tilaa.

4.7 Creative Commons

Internet on täynnä ”teoksia”, joita tekijät ovat sinne laittaneet. Miten tekijä voi kertoa käyttäjälle, miten teosta voi ja saa käyttää?

Tekijänoikeuden suojaamien teosten lisensointi verkossa on ollut hyvin monimutkasta ja jäänyt vieraaksi monelle tekijälle. Tässä on kysymys niiden tekijöiden teoksista, joilla ei ole halua tai mahdollisuutta liittyä tekijänoikeusjärjestöön tai siirtää oikeuksien hoitamista esimerkiksi kustantajalle. Näihin päiviin saakka vaihtoehtoja ei juuri ole ollut. On sanottu, että tekijälle on ollut helppo tukeutua ” kaikki oikeudet” varaavaan tekijänoikeusjärjestelmään ja jättää oikeuksien hallinta esimerkiksi tekijänoikeusjärjestölle. Teknologian kehityksen myötä on tullut tilanne, jossa tekijän ei välttämättä ole tarkoituksen mukaista luopua kaikista oikeuksistaan vaan joustavammalle menettelylle on löytynyt käyttöä. (Creative Commons Suomi 2011.)

Jotta tekijänoikeuden alaisten aineistojen käyttäminen olisi helpompaa ja yksinkertaisempaa on kehitetty tapoja luovuttaa käyttöoikeuksia verkossa. Eräs näistä tavoista on Creative Commons -lisenssi, jota ylläpitää voittoa tavoittelematon yhdistys Stanfordin yliopistossa. Creative Commons -lisenssi on ilmainen internetpalvelu, jolla tekijä antaa aineistoja käytettäväksi itse valitseminsa ehdoin. Palvelu tuottaa lisenssin xml-kielisenä dokumenttina teokseen liitettäväksi, juridisena dokumenttina ja selkokielisenä dokumenttina. (Kontkanen 2005, 228.)

Lähtökohtana on yksinkertaistaa teosten internetkäyttöä niin, että kuka tahansa jaksaa lukea säännöt ja pystyy lisäksi ymmärtämään ne ilman lakimiestä. Käyttöehdot liitetään teoksiin verkkosivulla olevalla internetlinkillä tai suoraan tiedostoon sille varatulle paikalle. Jotta järjestelmä olisi sekä helppokäyttöinen että oikeudellisesti pitävällä pohjalla, on välttämätöntä, että lisenssit on sovitettu kansalliseen tekijänoikeuslain säädäntöön sopiviksi. (Hietanen & Välimäki 2004.)

Tulevaisuus näyttää, onko esimerkiksi Creative Commons pysyvä vaihtoehto lisensointiin, mutta tällä hetkellä Creative Commons on yleisesti käytössä Suomessa ainakin ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden lisensoinnissa. Joka tapauksessa erilaisil-

le yksinkertaisille ja helppokäyttöisille lisensointitavoille tulee jatkossa olemaan yhä enemmän kysyntää.

4.8 Tekijänoikeuden loukkaus, hyvitys ja vahingonkorvaus

Kun teosta käytetään ilman lupaa, on kyseessä loukkaus. Tekijänoikeuden loukkauksen seuraamuksena voi olla rangaistus, korvausvelvollisuus tai molemmat (Rajala 1998, 31). Tekijänoikeusrikokselta, josta säädetään rikoslaissa, edellytetään ansiotarkoitusta (Mansala 2009, 65) ja sitä, että teko voi aiheuttaa huomattavaa haittaa tai vahinkoa loukatulle oikeudenhaltijalle. Enimmäisrangaistus on kaksi vuotta vankeutta (Rajala 1998, 32).

Tekijänoikeusrikkomuksesta puolestaan säädetään tekijänoikeuslaissa. Tekijänoikeusrikkomuksen tekee se, joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta rikkoo tekijänoikeuslakia tai tuo maahan teoksen kappaleen, jonka joko tietää tai voi epäillä valmistetuksi olosuhteissa, joka olisi Suomessa rangaistavaa. Tekijänoikeusrikkomukseen siis riittää törkeä huolimattomuus. Edellytyksenä on myös se, että teko ei ole rangaistava rikoslain mukaan. Rangaistuksena on sakkorangaistus. (Rajala 1998, 32.)

Rikoksen kynnyks on alempi, kun teko tehdään internetissä. Tällöin ei edellytetä edes ansiotarkoitusta eli taloudellisen hyödyn tavoittelua. Tässä ratkaisussa on vedottu piratismiin kitkemiseen. (Mansala 2009, 65.)

Tekijänoikeuden loukkauksesta on aina seurauksena korvausvelvollisuus eli jokainen joka käyttää teosta tekijänoikeuslain vastaisesti on velvollinen suorittamaan kohtuullisen hyvityksen. (Rajala 1998, 32). Myös kohtuullisuus ratkaistaan siis tapauskohtaisesti tuomioistuimessa.

Pirkko-Liisa Haarmann (2003, 359) havainnollistaa kirjassaan tekijänoikeuslain hyvitys- ja korvausvastuun seuraavalla tavalla (kuva 5):

TEKO	KORVAUSVASTUUN LAAJUUS
<ul style="list-style-type: none"> - teoksen tuottamukseton hyväksikäyttö 	<ul style="list-style-type: none"> - kohtuullinen hyvitys
<ul style="list-style-type: none"> - teoksen tahallisesti tai tuottamuksesta tapahtunut hyväksikäyttö 	<ul style="list-style-type: none"> - hyvitys sekä sen lisäksi korvaus muusta menetyksestä, kärsimyksestä ja muusta haitasta

KUVA 5. Hyvitys- ja korvausvastuu (Haarmann 2003, 359)

Mikäli tekijänoikeutta on loukattu, tekijän tai oikeudenhaltijan on reagoitava loukkaukseen itse ja reagoitava mahdollisimman pian, jottei passiivisuutta voitaisi tulkita hiljaiseksi luvaksi käyttää teosta. Ensimmäinen toimenpide loukkaukseen on ottaa yhteyttä teosta luvatta käyttäneeseen tahoon. Mansala (2009, 70) ehdottaa kirjassaan kirjattua kirjettä, jotta vastaanottajan on kuitattava kirje vastaanotetuksi. Tämän jälkeen teosta luvatta käyttävä ei voi vedota tietämättömyyteen. Mikäli asiaa ei saada soviteltua, päädytään oikeudenkäyntiin, joka hoidetaan yleensä riita-asiana tuomioistuimessa. (Mansala 2009, 70.)

5 VIVA3 JA CASE ASTUVANSALMI

ViVa3 on ESR-rahoitteinen (Euroopan sosiaalirahasto) menetelmäkehityshanke, jota hallinnoi Mikkelin ammattikorkeakoulun (MAMK) Informaatio- ja mediatekniikan laitos. Hankkeen tarkoituksena on kehittää digitoinnin prosesseja ja vahvistaa alan osaamista. Lisäksi hankkeen tarkoituksena on luoda palvelutuotannon mahdollistavia ja kustannustehokkaita toimintamalleja. Tämä hanke kuuluu Mikkelin ammattikorkeakoulun sähköisten palveluiden tutkimus ja kehitystoimintaan.

Hankkeessa toteutetaan myös muun muassa selvitys liikkuvan kuvan massadigitoinnin tarpeesta ja edellytyksistä, sekä tutkitaan tekniikkaa ja prosesseja. Ja kaiken tämän ohella luodaan toimintamalleja toteutusta varten. Lisäksi kartoitetaan liikkuvan kuvan digitoinnin koulutustarpeita ja suunnitellaan koulutussisältöjä. Hankkeessa on pyritty aiheen kokonaisvaltaiseen käsittelyyn.

3D-digitointi eli kolmiulotteinen tiedonkeruu ja myös siihen liittyvä 3D-mallintaminen on jo käytössä kulttuuriperinnön taltioinnissa ympäri maailmaa. Kohteita voivat olla maisemat ja rakennukset, alueet ja rakenteet samoin kuin esineetkin. Maisemiin ja alueisiin voi liittyä myös erityispiirteitä, josta esimerkkinä ovat kallio-maalaukset.

Erilaiset kulttuuriperinnön kannalta tärkeät kohteet voivat tuhoutua monesta syystä. Tuhoutumista tapahtuu ympäristön olosuhteiden kuten eroosion ja luonnonkatastrofiin sekä ihmisen toiminnan seurauksena, joten taltiointia tarvitaan. Astuvansalmen osalta huolena on maalausten luonnollinen kuluminen ja vaikea tavoitettavuus. 3D-digitointia käytetään hyödyksi kohteiden restaurointitarkoituksiin, säilyttämistarkoituksen lisäksi myös näkyvyyden ja osittain saavutettavuuden parantamiseen. Kohde voidaan haluta taltioida monesta syystä: näkökulmana voi olla kohteen nykytilan dokumentointi tai sen alkuperäisen asun esittäminen. Myös kokonaan kadonnut kohde on mahdollista rekonstruoida tai kohteessa aikojen kuluessa tapahtuneet muutokset voidaan visualisoida. (Viva3 2011.)

Tämän hetkinen 3D-digitointi ei yleensä ole järjestelmällistä eikä kattavaa. Käytössä olevissa taltiointitavoissa ei yleensä huomioida kolmiulotteisten kohteiden arkistointia eikä muutakaan jatkokäytettävyyttä. Kohteista tehtyjen 3D mallien soveltaminen, uudelleenkäyttö ja jatkohyödyntäminen vaikkapa käyttöliittymänä vaatii vielä kehittämistä. Kysymys on myös taloudellinen, koska kulttuuriperinnön säilyttämisessä elämme niukkuuden aikaa. (Viva3 2011.)

Viva3-hankkeen 3D-osuuden tavoitteena on luoda edellä mainittuja ongelmakohtia ratkaisevia toiminta- ja ratkaisumalleja. Mallien kehittäminen perustuu menetelmien ja sovellusten selvityksiin sekä pilotointiin esimerkkikohteilla, näin ollen mallit eivät varsinaisesti ole tuote, johon olisi pyritty (eli niitä ei ole tuotteistettu) vaan ne ovat

menetelmäkehityksen sivutuote (Hannus, 2011). 3D-osuudessa mukana ovat olleet muun muassa Museovirasto, Savonlinnan maakuntamuseo ja Mikkelin kaupungin museotoimi.

5.1 Viva3 menetelmäkehityshanke Astuvansalmen osalta

Tähän kehittämistehtävään liittyvässä Viva3 hankkeen Astuvansalmen 3D-osiossa näkökulmana on, miten 3D:tä voidaan soveltaa kulttuuriperinnön taltioinnissa, sen sähköisessä säilyttämisessä ja lisäksi myös kulttuurinperintökohteiden esittämisessä. Hankkeessa eri osissa suunnitellaan, tutkitaan ja testataan erilaisia menetelmiä, joiden avulla voidaan 3d-mallintaa ja arkistoida maisemien lisäksi rakennuksia ja esineitä.

Kehitettävien toimintamallien on tarkoitus lisätä ja kehittää mahdollisuuksia palveluiden ja kehittyneiden suunnittelutyökalujen luomiseen muun muassa museoalan toimijoille. Näillä työkaluilla voidaan tulevaisuudessa helpottaa aineistojen näkyvyyttä ja saavutettavuutta erityisesti internetin kautta. Lisäksi kehitettävien toimintamallien avulla on tarkoitus voida parantaa myös näyttelyiden hallintaa, suunnittelua ja esille tuontia. (Viva3 projektisuunnitelma 2008.)

Valtion muistiorganisaatioiden määrärahojen väheneminen ja toisaalta eurooppalainen vaatimus tallentaa kulttuuriperintöä sekä tuoda se kaikkien kansalaisten saataville sähköisesti luo tilanteen, jossa uusien erilaisten toimintamallien kehittäminen ja toteuttaminen on sekä tarpeellista että ajankohtaista. Tämä tuo itsessään monia haasteita toimijoille tekijänoikeuden osalta.

5.2 Astuvansalmi kohteena

Astuvansalmen kivikautiset kalliomaalaukset sijaitsevat Ristiinassa. Ne ”löydettiin” virallisesti 1962, vaikka maalaukset olivat paikallisten asukkaiden tiedossa. Museovirasto valvoo alueen käyttöä muinaismuistolain perusteella (Muinaismuistolaki 17.6.1963). Kalliomaalaukset Astuvansalmessa ovat yksi Suomen parhaita ja vielä toistaiseksi säilyneitä kalliomaalauksia.

”Ristiinan Astuvansalmen rannassa kohoavan jyrkänteen kalliomaalauskenttä on yksi tunnetuimmista ja suurimmista kivikautisista kalliomaalauskohteistamme. Sillä on pituutta yli 16 metriä. Maalauksia on tehty ilmeisesti eri aikoina veden pinnan korkeuden vaihdellessa noin 8 m korkeudelle asti. Seinämästä on tunnistettu yli 80 kuviota, joissa on aiheina ihmis-, hirvi-, vene- sekä kämmen- ja tassunjälkikuvioita. Kalliomaalauksen alapuolelta on löydetty kivi- ja pronssikaudelle ajoittuvia nuolenkärkiä sekä sukellustutkimuksissa yksi mahdollisesti karhua esittävä ja kolme ihmiskasvoista meripihkariipusta.” (Muinaisjäännösrekisteri, 2009.)

Kuten jo edellä mainittiin, kalliomaalaukset ovat yksi kohde uudennlaiselle tarkastelulle ja ajatukselle, jossa kulttuuriperintöä säilytetään ja sen tulee olla kaikkien ulottuvilla. Viva3 hankkeessa Astuvansalmen kalliomaalaukset ovat esimerkkinä maisemakohteen paikkatiedon keruusta 3D-mallia varten ja lisäksi tämän 3D-mallin hyödyntämisestä mediatuotannossa.

Astuvansalmen kallio ja sen kalliomaalaukset ovat kansallisesti merkittävä kohde, mutta sijainti on jokseenkin hankala ja melko vaikeasti saavutettavissa. Kaikilla ei ole mahdollisuutta päästä paikalle tutustumaan kohteeseen. Tutkijoiden kannalta lähempi tutustuminen vaatii erillisiä rakennelmia kohteeseen, koska maalaukset ovat korkealla kalliolla.

Kolmiulotteisella digitoinnilla on tarkoitus saada kallio ja sen maalaukset yhä useampien ulottuville. Jotta mallinnuksesta olisi hyötyä esimerkiksi tutkijoiden käyttöön ja iloa yleisölle, on hankkeen tarkoitus pyrkiä mahdollisimman näyttävään ja tarkkaan esitykseen. Tarkkuus tarkoittaa tässä kohteessa mallin yksityiskohtaisuutta: maalauksen on mallissa sijaittava täsmälleen niillä paikoilla, missä ne reaali maailmassakin sijaitsevat sekä kallion että alueen suhteen. Projektissa sekä alueesta että kalliosta itsestään luodaan 3D-virtuaalimalli erilaisten aineistojen avulla.

6 PROJEKTIN LÄHTÖAINEISTOT JA -MATERIAALIT

Yleensä, kun tarkastellaan 3D-mallinnusta, mallintaja tekee oman teoksensa käyttäen mallinnusohjelmaa. Ohjelma käyttöön hänellä tulee olla oikeus, mutta lopputuotteen eli 3D-malliin mallintajalla on tekijänoikeus. Myös sellaisessa 3D-mallinnuksessa, jossa mallintaja itse esimerkiksi kuvaa kohteen ja käyttää valokuviaan mallintamisessa, tekijänoikeus saattaa vaikuttaa lisäksi vain kuvattavan kohteen oikeuksiin. Astuvansalmen kallion 3D-mallinnukseen liittyvät tekijänoikeuskysymykset muuttuvat erittäin haastaviksi juuri siitä syystä, että aineistot tulevat eri tekijöiltä ja oikeudenhaltijoilta. Seuraavassa esitellään tekijänoikeuskysymyksiä projektissa mukana olevien erilaisten aineistojen näkökulmista.

6.1 Valokuva-aineistot, joita käytettiin projektissa

Projektin aikana hankittiin valokuva-aineistoja eri lähteistä ja erilaisiin mahdollisiin tarkoituksiin. Valokuva-aineistoa syntyi myös ikään kuin sivutuotteena, laserkeilaus-aineistoa tuotettaessa. Osaa valokuvamateriaaleista käytettiin, osaa ei ja joitain materiaaleja saatetaan vielä mahdollisesti käyttää tämän kirjoittamisen jälkeen projektin jatkuessa. Syitä käyttämiseen ja käyttämättömyyteen oli useita, näitä tilanteita käydään seuraavassa läpi aineistoittain. Peruslähtökohtana olivat koko ajan kustannustehokkuus ja valokuvien sopivuus kyseiseen 3D-mallinnukseen.

6.1.1 Ammattivalokuvaajan valokuvat

Erääksi käytettäväksi valokuva-aineistoksi valittiin ammattivalokuvaajan ottamia valokuvia. Materiaaliksi valittiin Ismo Luukkosen vuonna 1996 ottamat valokuvat Astuvansalmen kalliomaalauksista. Materiaalin valintaan vaikutti se, että alkuperäinen tarkoitus oli käyttää juuri Ismo Luukkosen kuvia Museoviraston aineistoista, mutta kuten myöhemmin käy ilmi, se osoittautui käytännössä mahdottomaksi.

Kuten aiemmin on jo todettu, valokuvaa suojataan tekijänoikeuslaissa kahdella tavalla. Valokuvia suojataan valokuvateoksina, jolloin puhutaan teoskynnyksen ylittäneistä valokuvista. Tekijänoikeuslaissa suojataan myös kaikki tavalliset valokuvat ns. teknisen valokuvan hieman lyhyemmällä suoja-ajalla. Teoskynnyksen ylittäneen valokuva-

teoksen suoja-aika on tällä hetkellä 70 vuotta tekijän kuolinvuoden päättymisestä ja teknisen valokuvan 50 v vuotta valokuvan ottamisvuoden päättymisestä. Valokuvan suojan laajuus määritellään tekijänoikeuslain 49 a §:ssä.

Viva3-hankkeen Astuvansalmen osioon valokuvaaja Ismo Luukkonen on antanut ottamiensa valokuvien käyttöoikeuden ”projektin tarpeisiin”. Moraalisia oikeuksia noudattaen valokuvaajan nimi on ilmoitettava hyvän tavan vaatimalla tavalla, joten projektissa on noudatettu valokuvaajan haluamaa tapaa. Seuraavassa kuvassa on esitetty Ismo Luukkosen haluama teksti hänen ottamiinsa valokuviin.

© Ismo Luukkonen 1996/2010

Pihkakuja 3
FIN-20540
Finland
044 9064933

ismo.luukkonen@pp1.inet.fi

KUVA 6. Esimerkki valokuvaajan nimen ilmoittamisesta

Valokuvat on siis luovutettu projektin käyttöön, joten jatkokäyttö on jäänyt sopimisen ulkopuolelle ainakin kirjallisen sopimisen osalta ja oikeastaan myös ”projektin käyttöön” on varsin epämääräinen luonnehdinta näinkin monimuotoisessa projektissa. Käyttöoikeuden kirjallinen sopiminen tapahtui sähköpostiviesteissä, joissa projektin osalta kerrottiin valokuvaajalle valokuvien käytöstä 3D-mallin osana.

6.1.2 Laserkeilauksen tuottamat valokuvat

Laserkeilauslaite tuottaa pistepilven ohella myös valokuvia. Laserkeilain mittaa ja tallentaa suuren määrän pistetietoa ja digitaalista kuvamateriaalia nopealla laserilla ja digitaalisella kameralla. Tämä valokuva-aineisto liittyy pistepilviaineiston ohella yhteistyö yrityksen (Geotrim Oy) tuottamaan materiaaliin.

Tämä materiaali saatiin Geotrimiltä niin sanottuna demoaineistona projektin käyttöön, joten tekijänoikeudellinen sopimus on tässä tilanteessa ”suullinen herrasmiessopimus”, materiaalia on käytetty projektissa kallion perustekstuurina. (Hannus 2011.)

Valokuvia voinee tässä yhteydessä perustellusti pitää teknisinä valokuvina, joiden suoja-aika on 50 vuotta, koska ne ovat laitteen tuottamia valokuvia. Oman näkökulmansa tekijänoikeuden suhteen tuo tietysti se, kuka käytti laitetta ja edelleen edellytti-
kö laitteen käyttäminen erityistaitoja. Tekijänoikeudellisesti on merkitystä, kuka laserkeilauslaitetta käytti eli kenen tuottamaa materiaali on: käyttikö laitetta yhteistyöyrityksen työntekijä vai projektiin osallistunut Mikkelin ammattikorkeakoulussa työskentelevä henkilö, koska tekijänoikeus ja työoikeus muodostavat juridisesti erilaisia lopputulemia. Lisäksi tekijänoikeuteen tuovat oman näkökulmansa mahdolliset laitteen käytön vaatimat erityistaidot. Tulokinnan lopputulokseen vaikuttavat myös kyseisten tekijöiden ammattialojen vakiintuneet käytännöt kuten aiemmin luvussa Tekijänoikeus työ- ja virkasuhteessa kävi ilmi.

6.1.3 Projektin yhteydessä otetut valokuvat

Projektin yhteydessä projektiasiantuntija, joka toimii varsinaisessa tehtävässään Mikkelin ammattikorkeakoulun paikkatietoasiantuntijana, valokuvasi myös Astuvansalmen kalliota. Näihin valokuvuihin syntyi ottamishetkellä valokuvan tekijänoikeus, ottamatta tässä yhteydessä mitään kantaa teoskynnyksen ylittämiseen. Teoskynnyksenhän ratkaisee lopulta **aina** tuomioistuin eli sitä ei voi ratkaista laillisesti muulla tavalla.

Projektin yhteydessä otetut valokuvat asiantuntija otti siis Mikkelin ammattikorkeakoulun työntekijänä ja työntajansa välineillä. Periaatteessa tekijänoikeus määrittää hänet tekijäksi ja tekijänoikeuden kuviin hänelle ainakin viideksikymmeneksi vuodeksi kuvan ottamishetkestä, mutta jälleen tekijänoikeuden kannalta merkittäväksi muodostuvat erilaiset sopimukset, kuten myös tekijän työehtosopimus, onko tekijä kenties virkasuhteessa tai onko hänellä erillinen työehtosopimus, jossa tekijänoikeutta on käsitelty (vrt. luku 4.5.).

6.2 Vaihtoehtoiset aineistot

Seuraavassa lyhyesti niistä materiaaleista, joita syystä taikka toisesta ei projektissa tulla käyttämään tai tätä kirjoitettaessa ei vielä ollut ehditty käyttää. Näihin valintoihin vaikuttivat mm. kustannukset, tekniset vaikeudet ja ajankäyttö. Osa näistä materiaaleista olisi tullut liian kalliiksi käyttää projektin yhteydessä, osa materiaalista oli teknisesti tämän hankkeen tarkoituksiin sopimatonta ja joidenkin materiaalien saatavuus oli heikko.

6.2.1 Museoviraston kuvat

Projektin alkuperäisenä tarkoituksena oli käyttää Museoviraston valokuvakokoelmissa olevia Museoviraston aikanaan tilaamia valokuvia Astuvansalmen kalliosta. Kävi kuitenkin ilmi, että tämä ei olisi taloudellisesti ollut mahdollista, koska kuvien ostaminen projektin käyttöön olisi tullut suhteettoman kalliiksi. Asiaan vaikutti myös se, että näiden valokuvien käyttö olisi ollut ”hankala järjestää”. Tämä tarkoittaa sitä, että projektin kannalta tekninen toteuttaminen olisi ollut aikaa vievää ja suhteettoman kallista.

Nämä kuvat olivat Ismo Luukkosen aikanaan Museoviraston dokumentointiprojektissa ottamia kuvia. Materiaalin hintavuus tulee siitä, että Museovirasto myy valokuvien käyttöoikeuksia. Näiden valokuvien taloudelliset tekijänoikeudet ovat sopimuksin siirtyneet Museovirastolle. Oikeudenhaltijana voi toimia myös yritys tai mikä tahansa oikeusjärjestelmän hyväksymä oikeussubjekti, jolle lain mukaiset oikeudet kuuluvat. Oikeudenhaltijalla on näin ollen taloudelliset oikeudet hallinnoida omistamiaan kuvia parhaaksi katsomallaan tavalla.

6.2.2 Lentokuva Vallas Oy:n viistoilmakuvat

Yhdeksi materiaaliksi valittiin myös Vallas Oy:n viistoilmakuvat, jotka osoittautuivat käyttökelpoisiksi ja jo olemassa oleviksi ilmakuviksi sekä alueesta että kalliosta päältä päin. Näiden kuvien suhteen voimassa lienee lähioikeuden niin sanotun teknisen valokuvan suoja 50 vuotta.

Tätä aineistoa projektin yhteydessä ei vielä tätä kirjoittaessa ollut käytetty, mutta todennäköisesti viistoilmakuvia käytetään vielä myöhemmin projektin edetessä. Tämän materiaalin kohdalla on käytetty tarjouspyyntöä, jossa tekijänoikeudet hoidetaan sopimusteitse.

Kuten luvussa 4.6.1. on jo mainittu, tekijänoikeus on sopimuksenvaraista, dispositiivista lainsäädäntöä. Tämä tarkoittaa sitä, että käytännössä ratkaiseva on se sopimus, jonka tekijä tai hänen edustajansa on tilaajan tai ostajan kanssa tehnyt. Sopimus menee ohi tekijänoikeuslain säännösten määriteltäessä, miten kuvaa saa käyttää. Tämän takia on erittäin tärkeää tehdä esimerkiksi käyttöoikeudesta ja sen laajuudesta selkeä kirjallinen sopimus. Esimerkkinä tästä: tekijänoikeuden luovutus ei sisällä oikeutta luovuttaa tekijänoikeutta eteenpäin, tekijänoikeuslain nimenomaisen säännöksen mukaan. Jos teoksen ostaja haluaa tekijänoikeuden edelleen luovutusosoikeuden, on tästä sovittava nimenomaisesti. (Finnfoto 2010.)

6.2.3 Maanmittauslaitoksen ortoilmakuvat

Maanmittauslaitoksen aineistoihin kuuluvat myös ortoilmakuvat, ja tässä yhteydessä aineisto on tarkemmin määriteltynä väärävärikuvia. Tämä materiaali oli projektissa käyttämättä vielä toistaiseksi tätä esitystä kirjoitettaessa. Väärävärikuviissa värit eivät ole sitä, mitä ihmissilmä näkee.

Jokaisessa tapauksessa Maanmittauslaitokselta pyydetään erillistä lupaa, kun halutaan julkaista Maanmittauslaitoksen tuottamaa aineistoa:

- kopioida, painaa tai skannata tuotteita tai aineistoja
- käyttää tuotteita tai aineistoja sellaisenaan tai oman tuotteen osana
- käyttää tuotteita tai aineistoja kartoissa, internetissä, julkaisuissa, kirjoissa, esitteissä, lehdissä, mainoksissa tai muissa vastaavanlaisissa käyttötarkoituksissa. (Maanmittauslaitos 2011.)

Maanmittauslaitos teki tässä yhteydessä tulkinnan, että projekti on oppilaitoskäyttöä, mikä vaikutti suoraan materiaalin käyttöhintaan projektin alkuvaiheessa. Oppilaitoskäyttöön materiaalit voi saada erittäin edullisesti suurin alennuksin.

Tilanne kuitenkin muuttuu siinä tilanteessa, jos projekti hakee materiaalille julkaisulupaa. Tätä sopimusta ei vielä toistaiseksi ole, koska käyttötarkoitus ja – yhteydet eivät ole tarkoin määriteltyjä vielä tässä vaiheessa. Julkaisulupaa tarvitaan kaikkeen, missä Maanmittauslaitoksen aineistoa esitetään, ” mikäli aineisto on tunnistettavissa”.

Tästä tunnistettavuudesta ei ole tarkempaa määrittelyä, joten se lienee sovittavissa maanmittauslaitoksen kanssa. Yleishyödylliseen käyttöön, jolla tarkoitetaan tässä yhteydessä ei-kaupallista käyttöä, hinta on erilainen ja hintaan vaikuttaa myös tuotteiden määrä, aineiston osuus ja vielä sekin millaisessa yhteydessä tätä kaikkea käytetään: esimerkiksi puhdas viranomaiskäyttö on julkaisuluvan osalta täysin ilmaista. Maanmittauslaitoksen aineistojen internetjulkaisun osalta on käytännön hankaluutena ollut se, että lisenssi on aikaan sidottu. Lisenssin voi maksaa esimerkiksi vuodeksi, mutta julkaisijan on melkoisen hankalaa vuodesta toiseen pitää kirjaa eri-ikäisistä lisensseistä ja niiden uudistamisesta, mikäli näitä on paljon tai mikäli julkaisija on vaikkapa hanke, jonka elinikä on rajallinen.

6.3 Pistepilviaineisto

3D-mallinnusta varten tuotettiin myös pistepilviaineistoa laserkeilaamalla. Veden läheisyys eli järvi kohteessa asetti haasteita laserkeilaukselle. Keilaus vaatii tukevaa alustaa ja tiettyä, rajattua välimatkaa kohteeseen, näin ollen laserkeilaus tehtiin tässä tapauksessa jäältä. Pistepilviaineiston tuotti hankkeessa Geotrim Oy:n laserkeilauslaitte. Tämän tyyppistä materiaalia käytetään suurempien kohteiden 3d-mallinnuksessa. Seuraavassa lyhyesti laserkeilauksen periaatteet:

”Laserkeilauksessa mittakeilain lähettää automaattisesti lasersäteitä tiheänä rasterina. Säteen kimmotessa esteestä keilain mittaa etäisyyden ja säteen intensiteetin muutoksen, ja laskee kimmoamispisteen koordinaatit. Kohde keilataan yleensä useammasta suunnasta katvealueiden välttämiseksi, ja keilaukset yhdistetään tiedostoksi. Tuloksena on *pistepilvi*, kolmiulotteinen tietokonemalli, johon on sijoitettu piste jokaisen säteen kimmoamispisteeseen. Lukuisten pisteiden avulla pistepilvestä saadaan hahmotettua kohteen kolmiulotteinen pinta. Pisteitä yhdessä pistepilvessä voi olla satoja miljoonia, jopa miljardeja.” (Laserkeilaus, 2011.)

Sopimus on tässäkin materiaalissa suullinen ”herrasmiessopimus” eli aineisto tuotettiin projektin käyttöön. Tämän materiaali on siis tehty pelkästään tätä projektia varten, joten siinä suhteessa se poikkeaa muista materiaaleista (Hannus, 2011). ”Demona tehty materiaali” tarkoittaa sitä, että yritys teki materiaalin kokeiluluonteisena, oppiakseen tekemisestä itsekin ja käyttääkseen projektin yhteydessä saatua oppimista kenties myöhemmin uusissa vastaavan tyyppisissä projekteissa. Tekijänoikeuden kannalta tämän materiaalin osalta tarkastellaan materiaalia, joka on dataa. Mallin mahdollisen jatkokäytön kannalta jonkinlaisen kirjallisen sopimuksen tekeminen olisi ollut perusteltua.

6.4 MML:n digitaalinen maastotietokanta ja digitaalinen korkeusmalli

Maanmittauslaitos toimittaa kartta ja paikkatieto – aineistoja erilaisiin käyttötarkoituksiin. Nämä maastotietokanta ja digitaalinen korkeusmalli – aineistot tulivat 3D-mallinnuksessa aluemallin osiksi. Aluemalli alueesta, johon Astuvansalmen kallio sijoittuu.

Tekijänoikeuden näkökulmasta Maanmittauslaitos on aineiston oikeudenhaltija, joten sopimus materiaalin käytöstä tehdään Maanmittauslaitoksen kanssa. Maanmittauslaitoksen toimintatapoja materiaalien käytön ja julkaisun osalta käytiin jo läpi ortoilmakuvien kohdalla.

7 SOPIMUKSISTA

Yleisesti ottaen voisi sanoa, että Astuvansalmen kallion ja alueen 3D-mallinnukseen liittyvät tekijänoikeuteen liittyvät sopimukset jäivät kovin vähäisiksi ja yleisluontoiseksi. Lähes jokaisen materiaalin kohdalla tulee esille, että varsinaista kirjallista sopimusta ei ole. Sopimukset on mainittu yleisellä tasolla: herrasmiessopimus, suullinen sopimus, sähköpostiviestissä sovittu jne.

Toinen tyypillinen piirre on, että käytön laajuudestaan ei ole tarkemmin sovittu: projektin käyttöön on yleisesti käytetty sanamuoto. Tuskin kenellekään on aivan sel-

vää ennen kuin ehkä jälkeensä, mitä tämä käytännössä tarkoittaa. Koko sopimuskäytäntö perustuu siten vahvasti luottamukseen, henkilöiden väliseen kanssakäymiseen, verkostoitumiseen ja siihen ajatukseen, että kukaan ei tulekaan käyttämään tilannetta hyväkseen. Huolia, murheita tai ristiriitoja aineistojen käytön suhteen ei ole niin kauan kuin luottamus säilyy ja materiaalit todella jäävät vain projektin käyttöön.

ESR-rahoituspäätöksissä on maininta, että tekijänoikeudet siirtyvät rahoittajalle. Hankintasopimusmallinohjeessa tekijänoikeudet mainitaan omassa luvussaan seuraavalla tavalla:

”Tehtävän työn taloudelliset tekijänoikeudet siirtyvät pääsääntöisesti rahoittajaviranomaiselle. Toteuttaja sitoutuu olemaan vetoamatta tekijänoikeuslainsäädännön mukaisiin taloudellisiin oikeuksiinsa, mikäli työn yhteydessä syntyy suojattuja tuotoksia ja huolehtimaan siitä, että tämä koskee myös toteuttajan palveluksessa olevia henkilöitä ja mahdollisia alihankkijoita. Moraaliset tekijänoikeudet eivät siirry rahoittajaviranomaiselle. Moraalisia oikeuksia ovat muun muassa tekijän oikeus tulla mainituksi tekijänä tuotoksen yhteydessä ja oikeus vastustaa tuotoksen muuttamista yms. tekijää halventavalla tavalla. (Tekijänoikeuteen liittyvät asiat on aina selvitettävä tapauskohtaisesti).” (Rakennerahastot)

ESR-rahoitteisuus vaikuttaa tavallaan tekijänoikeuksiin vain projektin olemassa olon ajan ja siitä viisi (5) vuotta eteenpäin. Tämän jälkeen hankkeen saavutukset ovat periaatteessa kenen tahansa käytössä ESR-rahoituksen periaatteiden mukaan. Ohjeistus tältä osin tuntuu olevan hieman hataraa eli toimitaan tilanteen mukaan, tapauskohtaisesti. Varsinaisia suoria kaikille yhtenäisiä ohjeistuksia ei ole olemassa, mikä aiheuttaa hämmennystä.

Sopimusten tekeminen, vaikka se välillä arkielämässä ehkä tuntuu turhalta ajankäytöltä, olisi kuitenkin kaikkien osapuolten kannalta tilannetta selkiyttävä tekijä ja vaikka suullinen sopimus on samanlainen sopimus kuin kirjallinenkin, riitatilanteessa sitä on vain niin kovin vaikea todentaa. Toisaalta voi tietysti myös kysyä, tukahtuisivatko nämä projektit siihen, että yritettäisiin tehdä sopimuksia ja aiheuttaisivatko ne turhia odotuksia jatkon ja kenties taloudellisen toiminnan suhteen. Rajoittaisivatko sopimukset mahdollisesti ”projektin käyttöön” annetun materiaalin todellista käyttöä?!

Toisaalta on kyllä sanottava, että kirjallisen sopimuksen tekeminen on yleensä yhteydessä taloudellisiin oikeuksiin sopimussenteon yhteydessä. Kun katsomme hankkeen kirjallisia sopimuksia, niissä on aina ainakin jossain määrin sovittu myös hinnasta. Elämä ilman kirjallista sopimusta on tuottanut taloudellisesti edullisimman ja joustavimman sopimuksen hankkeen kannalta. Tästä näkökulmasta ei siis ole outoa, että näin on toimittu. Kuitenkin riitatilanteessa, molempien osapuolten tärkeät asiat kirjattuna selkeään ja yksiselitteiseen sopimukseen, kirjallinen sopimus on taloudellinen ja mieltä rauhoittava ratkaisu.

Valtion laitosten toiminnassa tulee helposti esiin sekin näkökulma, kuinka herkästi hintaan ja päätöksiin vaikuttaa ”tulkinta”. Mistä tämä tulkinta sitten tulee: tulkitsijan arvoista, asenteista ja näkemyksistä, luonnollisesti toimintaohjeistuksen ohella. Onko projekti merkittävä vai tulkitsenko kenties toisen projektin hyväksi? Onko alueellisuus oleellinen? Entä oppilaitos, projektin henkilöt jne.

8 3D- MALLI JA MALLIN JATKOKÄYTTÖ

3D-mallinnus on jo varsin yleisessä käytössä. Jonkinlaisen kuvan mallien jatkokäyttöä antaa esimerkiksi Stanfordin yliopiston [www -sivut](http://www.stanford.edu/3dscanning/), joilla esitellään erilaisia malleja ja niiden mahdollisuuksia ei-kaupalliseen käyttöön esimerkiksi tutkimuksessa (The Standfort 3D Scanning Repository, 2010). Astuvansalmen kallion ja alueen 3D-malli on tekijänoikeuden näkökulmasta kokoomateos eli yksi tekijä kokoa eri alkuperäisteoksista uuden teoksen (Raito, 2011). Mallin jatkokäyttöön voi liittyä mallin muuntamista eli lisää tekijänoikeuskysymyksiä. Tästä esimerkkinä Astuvansalmen 3D-mallin jatkokäytössä on mallin muunneltu mediakäyttömalli:

Astuvansalmen kallion hyödyntämistä on kokeiltu mediakäytössä. Mallista rakennettiin versio, joka soveltuu Mikkelin ammattikorkeakoulun virtuaalitudion järjestelmiin. Jälkituotantoon saakka on päässyt video Astuvansalmen Amatsonien tanssiteatteriesityksestä. Tässä kokonaisuudessa malli on jo jatkokäytössä ” uudessa muodossa” yhteisteoksena eli osana uutta teosta. Tästä 3D-mallin jatkokäytöstä yhteisteoksessa sähköposteissa ei ollut mainintaa, joten asiasta lienee sovittu erikseen.

Tekijänoikeus on siinä mielessä myös hyvin mielenkiintoinen, että varsinaista elinkaarimallia esimerkiksi 3D-mallista on jokseenkin mahdotonta tehdä. Toki mallin voi tehdä tämän päivän lakien ja säädösten mukaan, mutta tekijänoikeus sinänsä elää voimakkaasti koko ajan ja erilaiset lisenssiratkaisut jäävät joka tapauksessa tekijöiden itsensä päätettäviksi eli ne jäävät vielä odottamaan ratkaisuaan. Elinkaarimallin tekestä vaikeuttaa myös se, että tilanne muuttuu koko ajan sen mukaan, missä yhteydessä teosta käytetään ja kuka sitä käyttää. Kuten edellä olemme huomanneet, on varsin suuri ero, onko käyttäjä koulu, arkisto, yksittäinen käyttäjä tai joku muu. Lisäksi täytyy ottaa vielä erikseen huomioon mallin mahdollinen kaupallinen tulevaisuus, joka poikkeaa huomattavasti ei-kaupallisesta. Kaupallinen käyttö tuo mukanaan taloudelliset intressit, jolloin sopimusten teko on entistä olennaisempaa. Kokonaisuutena ajatellen samalla aineistolla, siis teoksella, voi olla hyvinkin monenlaisia elinkaarimallia

9 PÄÄTÄNTÖ

Olisinkohan aloittanut tätä työtä, jos olisin heti ymmärtänyt, miten haasteellista on kirjoittaa lakia ”auki”?! Lähtötilanteessa jo tiesin, että vastausten löytäminen voi olla vaikeaa, mutta tekijänoikeus ei todellisuudessa voi antaa vastauksia.

”Tekijänoikeus on monimutkainen”, kuten Pirkko-Liisa Haarmann tekijänoikeuden perusteoksessaan toteaa. Tekijänoikeuslaki ei anna selkeitä vastauksia minkäänlaisiin konkreettisiin tilanteisiin. Itse asiassa monet tilanteet vaativat tuomioistuimen päätöstä kuten ylittyykö teoskynnys vai ei. Toisaalta ”kaikki tuntuu vaikuttavan kaikkeen” eli näkökulma ja missä yhteydessä tilannetta katsotaan.

Tekijänoikeusrikkomukset ja erityisesti niiden vienti oikeuteen on kuitenkin ollut varsin vähäistä. Asianomistajarikoksen luonne taas tekee sen, että tekijän on itse oltava aktiivinen huomattuaan tekijänoikeusrikkomuksen. Tekijän on reagoitava heti, jos mielihän reagoi, muussa tapauksessa voidaan tehdä tulkinta tilanteen hiljaisesta hyväksymisestä.

Mielenkiintoiseksi materiaalien uudelleen eli re-using -tyyppinen käyttö, tulee siitä näkökulmasta, että Museoviraston ja Maanmittauslaitoksen aineistot osoittautuivat joko kalleimmiksi tai hankalimmiksi käyttää (esim. Maanmittauslaitoksen karttojen lisenssijärjestelmä.) Tulee väkisinkin mieleen, että valtion organisaatioiden tuottavuuden tavoittelu aiheuttaa sen, että materiaalit hinnoitellaan kalliiksi. Toisaalta organisaatioiden ”pitää” tuottaa ja maksaa osa olemassaolostaan. Ja onhan niinkin, että tekijänoikeuden taloudellisessa siirrossa on yleensä aina kysymys rahasta: oikeudenhaltija maksaa tekijälle tekijänoikeudesta teokseen ja näin ollen taloudellisia oikeuksia siirtyy oikeudenhaltijalle.

Toisaalta (esim. Valtion taidemuseo) ja museoliitto ovat kertoneet syvästä huolesta, jonka tekijänoikeuden haasteellisuus aiheuttaa. Tilanne on mielenkiintoinen: Euroopan unionin myötä valtion vaatimus digitaalisesta tulevaisuudesta vastaan tekijänoikeuden haasteet digitoinnille.

Työssäni olen selvittänyt 3D-mallinnuksen tekijänoikeudellisia kysymyksiä Viva3 -hankkeen Astuvansalmen kallion ja alueen osalta. Selvänä vastauksena toimeksiantajan pohdintoihin voin vain vastata, että kulmakivenä ovat tämän hetkisen lainsäädännön voimassa ollessa: **kattavat sopimukset**. Ovatko Creative Common – tyyppiset lisenssit tulevaisuuden vastaus?! Voi hyvinkin olla, mutta voi myös olla niin, että tekijänoikeus Euroopan unionissa uudistuu johonkin suuntaan. Tilanne elää ja vastaavanlaisia joustavampia järjestelmiä varmasti tulee lisää, koska niille on selvä tilaus. Toisaalta täytyy ottaa huomioon, että esimerkiksi tekijänoikeusjärjestöön kuuluva ei näitä tämäntyyppisiä sopimustapoja voi käyttää.

Tuntuu siltä, että tekijänoikeuslaki tekee materiaalien uudelleenkäytön hyvinkin vaikeaksi, mikäli halutaan toimia oikein. Näyttäisi vahvasti myös siltä, että uudelleenkäyttö etenkin oikeudenomistajalta hankittuna on taloudellisesti jopa kannattamatonta. On vahvoja viitteitä siitä, että ainoastaan tekijöiltä itseltään saa teoksia käyttöön kustannustehokkaasti, koska tekijä voi verkottumisen kautta ajatella saavansa lisäarvoa työnsä. Luonnollisesti tässä tapauksessa jää ainakin yksi taloudellista hyötyä tavoitteleva osapuoli pois välistä.

Sopimustenteon tärkeys tulee esille jatkuvasti, joten lähtökohtaisesti vain niitä materiaaleja voidaan käyttää, joiden jatkokäytöstä on kattava, kaikkia sopimusosapuolia tyydyttävä sopimus. Aihe vaatii lisää tutkimusta nimenomaan sopimusten puolella. Onko sopimusmalleja tarpeeksi käytössä, halutaanko näitä sopimusmalleja esim. museoissa ja arkistoissa edes käyttää? Museoliitto ei ainakaan toistaiseksi ohjeista museoitte kokoelmapolitiikkaan liittyvien erillisten sopimusten teossa vaan odottaa sopimuslissenssin toteutumista. (Huovinen, 2011)

Selvennystä mielestäni kaipaa myös se, kenen kanssa missäkin tilanteessa sopimuksia tehdään, mistä käyttöoikeudet saa ja mihin tarkoitukseen käyttöoikeudet milloinkin saadaan? Olisiko tässä mahdollisuus yksinkertaistaa asioita? Tuovatko Creative Common–tyyppiset lissenssit oikeasti helpotusta sopimuksetekoon?

Mielestäni olen pystynyt selvittämään tekijänoikeuskysymyksiä mahdollisuuksien mukaan toimeksiantajani haluamalla tavalla, vaikkakin toimin opinnäytettä tehdessäni vain projektin ja tapauksen ulkopuolisena tarkkailijana. Tässä ulkopuolisen asemassa syvällisempi ymmärrys tilanteesta jäi ehkä saavuttamatta.

Tekijänoikeudelliset haasteet ovat varmasti esillä voimakkaasti tulevina vuosina. Kuitenkin me kaikki joudumme tekemisiin tekijänoikeuden kanssa. Olisiko kenties tarpeen kouluttaa meitä kaikkia enemmän, koska ”vilpitön mieli” eli tietämättömyys ei pelasta meistä ketään tekijänoikeusrikkomuksilta. Toisaalta, miten kouluttaa jatkuvasti muuttuvaan, erityisesti teknisesti muuttuvaan, ympäristöön. Kouluttaako olemaan tekemättä mitään, koska periaatteessa voit tehdä rikkomuksen, jonka joku tuomioistuin päättää rikkomukseksi vasta kauan tekosi jälkeen.

Teknologian kehittyminen arkipäiväistää tekijänoikeusrikkomukset. Tavallisella tekijällä ei ole resursseja valvoa oikeuksiaan, mutta entäpä tahot, joilla on lähes rajattomasti resursseja valvontaan esimerkkinä vaikkapa suuret mediatalot. Ne eivät olekaan tekijöitä vaan oikeudenomistajia. Kenen etua tekijänoikeus valvoo ja onko tulevaisuudessa enää sijaa ajatusten lainaamiselle ja sitä kautta muodostuvalle jatkumolle, joka johtaa kehittymiseen? Vai joudummeko kenties keksimään pyörän yhä uudelleen vaikka neliskulmaiseksi, jottemme riko tekijänoikeutta.

LÄHTEET

Creative Commons Suomi 2011. <http://creativecommons.fi/> WWW-sivusto. Ei päivitystietoa. Luettu 28.3.2011.

Eskola Jaakko: Tekijänoikeustieto ja – koulutus Suomessa 2002. Suomen Tekijänoikeudellinen Yhdistys ry. Tekijänoikeusinstituutti. Julkaisu Nro 26. Helsinki: Speedmaster Oy

Finnfoto 2001. Teoksen digitaalinen käyttö ja tekijänoikeus. http://www.finnfoto.fi/files/kuvan_digitaalinen_kaytto_ja_tekijanoikeusluento.pdf. PDF-dokumentti. Päivitetty 13.4.2010. Luettu 31.1.2011.

Haarmann, Pirkko-Liisa 2005. Tekijänoikeus ja lähioikeudet. Helsinki: Talentum.

Hannus, Esa 2011. Sähköpostikeskustelu 19.1.2011. Paikkatietoasiantuntija. MAMK.

Harenko, Kristiina - Niiranen, Valtteri – Tarkela, Pekka (toim.) 2006. Tekijänoikeus – Kommentaari ja käsikirja. Porvoo: WSOYpro.

Hietanen, Herkko – Välimäki, Mikko 2004. Creative Commons rantautui Suomeen. IPRinfo-lehti 4.

Huovinen, Anja-Tuulikki 2011. Sähköpostikeskustelu 14.2.2011. Pääsihteeri. Museo-liitto.

Jukkara, Juha – Poutala, Markku 1999. Tekijänoikeudet opetustyössä. Helsinki: Edita.

Kontkanen, Pirjo 2006. Tekijänoikeudet yliopistotutkimuksessa ja – opetuksessa. Helsingin yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Väitöskirja.

Laserkeilaus. 2011. Wikipedia. WWW-sivusto.

<http://fi.wikipedia.org/wiki/Laserkeilaus>. Päivitetty 15.8.2011. Luettu 22.8.2011.

Maanmittauslaitos. <http://maanmittauslaitos.fi>. WWW-sivusto. Päivitetty 5.2.2011. Luettu 25.2.2011.

Mansala Marja-Leena 2009. Tekijänoikeus opetuksessa. Helsinki: Edita Prima Oy.

Muinaisjäännösrekisteri. 2009. Kulttuuriympäristö rekisteriportaali. WWW-dokumentti.
http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx?sovellus=mjhoito&taulu=T_ALUE&tunnus=999000224. Päivitetty 18.12.2009. Luettu 22.8.2011.

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2008. Sähköisen aineiston pitkäaikaissäilytys ja käyttö. Sähköisen aineiston pitkäaikaissäilytystä ja käyttöä koskevan työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008:2. PDF-dokumentti.
<http://www.okm.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2008/liitteet/tr02.pdf?lang=fi>. Päivitetty 16.12.2008. Luettu 2.9.2011.

Raito, Mikko 2011. Sähköposti 28.1.2011. Toiminnanjohtaja. Kuvasto.

Rajala Katariina, 1998. Tekijänoikeuden yleiset opit. Teoksessa Rajala, Katariina (toim.). Tutkimuksen tekijänoikeudet. Juva: WSLT, 15 – 36.

Rakennerahastot. PDF-dokumentti.
http://www.rakennerahastot.fi/rakennerahastot/tiedostot/ohjeet_03042008/07_esr_hankintasopimusmalli.pdf. Päivitetty 7.4.2008. Luettu 25.8.2011.

Saarenpää, Ahti 2008. Oikeudellinen tieto verkkoyhteiskunnassa. PDF-dokumentti.
<http://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=f07ae2cf-ae93-4258-9040-3ac65d7a5737>. Päivitetty 2.7.2008. Luettu 19.4.2011.

Sorvari, Katariina 2010. Opetustoimen tekijänoikeudet. Juva: WSOYpro.

Sjöholm, Harri 2010. Dynaamisen ja innovatiivisen liiketoimintamallin suunnittelu. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Tarkela, Pekka 1998. Teoksessa Rajala, Katariina (toim.). Tutkimuksen tekijänoikeudet. Juva: WSLT, 37 – 64.

Tekijänoikeuslaki 8.7.1961/404. WWW-dokumentti. <http://www.finlex.fi>. Ei päivitystietoa. Luettu 2.2.2011.

The Standfort 3D Scanning Repository. WWW-sivu. <http://www-graphics.stanford.edu/data/3Dscanrep/>. Päivitetty 6.9.2011. Luettu 27.9.2011.

Viva3. WWW-dokumentti. <http://www.mamk.fi/viva3>. Päivitetty 9.6.2011. Luettu 22.8.2011.

Viva3 projektisuunnitelma 2010. Versio 3.3. Mikkelin ammattikorkeakoulu, informaatio- ja mediatekniikanlaitos.